

Solvor Bøe-Andersen

Tal hvis du kan. Ti hvis du må

En studie av sykdoms- og pårørendeperspektiv i
Helga Flatlands *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*

Masteroppgave i nordisk språk og litteratur

Veileder: Silje Haugen Warberg

Mai 2024

Solvor Bøe-Andersen

Tal hvis du kan. Ti hvis du må

En studie av sykdoms- og pårørendeperspektiv i
Helga Flatlands *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*

Masteroppgave i nordisk språk og litteratur
Veileder: Silje Haugen Warberg
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en litterær analyse av sykdoms- og pårørendeperspektivet i Helga Flatlands roman *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* (2010). Romanen virker å handle om de tre unge barndomsvennene Tarjei, Trygve og Kristian, som verver seg til de norske styrkene i Afghanistan, men det er heller spørsmålene om hvorfor de egentlig dro, og hvilke krefter som påvirker slike veivalg om å bli eller om å reise, som rammer inn fortellingen. Jeg vil imidlertid fokusere på sykdom i denne masteroppgaven. Grunnen til det er at sykdom er viktig i to av romanens fire fortellinger – i moren Karins fortelling, og i sønnen Tarjeis fortelling. Når jeg undersøker disse fortellingene med et sykdoms- og pårørendeperspektiv benytter jeg meg særlig av Linda Nesbys forskning på patografifeltet, hvor jeg drar veksler på og henter inspirasjon fra hennes patografi- og curografibegreper. I tillegg trekker jeg inn Wolfgang Isters teori om *lakuner* i tekst, og Arthur Franks ulike typer sykdomsnarrativer.

I oppgaven leser jeg Karins fortelling som en patografi, altså en sykdomsfortelling, hvor jeg legger fokus på hennes fortiede og tabubelagte fødselsdepresjon, og jeg leser Tarjeis fortelling som en pårørendefortelling. Formålet med den litterære analysen er å undersøke hva som skjer når vi sier at Karins sykdomsfortelling er del av en større helhet, og når vi setter den opp mot Tarjeis fortelling. I undersøkelsen av denne problemstillingen undersøker jeg også disse underspørsmålene: Vil det at jeg ser fortellingene i sammenheng kunne si noe nytt om fødselsdepresjonens rolle i relasjonen mellom Karin og Tarjei, hos hver av dem, eller i romanen som helhet? Vil det kunne si noe om hvorfor Tarjei dro? Vil Tarjeis fortelling kunne forstås som en pårørendefortelling i relasjon til Karins fortelling? Målet med min masteroppgave er å vise fordelene av å sette en sykdomsfortelling inn i en større sammenheng, og min konklusjon er at Karin og Tarjeis fortellinger utvider, utfordrer og forklarer den andres fortelling. I tillegg tydeliggjør det at jeg setter disse fortellingene i sammenheng med hverandre at vi ser hvordan det som er en fortiet og tabubelagt fødselsdepresjon kan påvirke relasjoner, men også hvert enkelt menneske.

Abstract

This master's thesis is a literary analysis of the perspectives of illness and caregiving in Helga Flatland's novel *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* (2010). The novel appears to be about three young childhood friends, Tarjei, Trygve, and Kristian, who enlist in the Norwegian forces in Afghanistan, but it is rather the questions of why they left and what forces influence such choices to stay or leave that frame the narrative. Nevertheless, I will focus on illness in this master's thesis. The reason for this is that illness is significant in two of the novel's four narratives – in the mother Karin's story, and in her son Tarjei's story. When examining these narratives from an illness and caregiving perspective, I draw particularly on Linda Nesby's research in the field of pathography, where I utilize and draw inspiration from her concepts of pathography and curography. Additionally, I incorporate Wolfgang Iser's theory of gaps in text and Arthur Frank's various types of illness narratives.

In my thesis, I read Karin's story as a pathography, as an illness narrative, focusing on her silenced and tabooed postpartum depression, and I read Tarjei's story as a caregiving narrative. The purpose of the literary analysis is to explore what happens when we consider Karin's illness narrative as part of a larger whole and when we juxtapose it with Tarjei's story. In investigating this issue, I also examine other sub-questions: Will viewing the narratives together shed new light on the role of postpartum depression in Karin and Tarjei's relationship, in each of them individually, or in the novel as a whole? Can Tarjei's story be understood as a caregiving narrative in relation to Karin's story? The aim of my master's thesis is to demonstrate the advantage of placing an illness narrative within a broader context, and my conclusion is that both Karin and Tarjei's narratives contribute to expand, challenge, and explain the other's narrative. Additionally, by placing these narratives in relation to each other, it becomes clear how a silenced and tabooed postpartum depression can affect relationships, as well as each individual person.

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min masterveileder, Silje Haugen Warberg, som har bidratt med sin faglige innsikt, kommet med gode råd og forslag, og som har vært positiv, oppmuntrende og en god sparringspartner gjennom hele arbeidet mitt med masteroppgaven. Uten deg hadde arbeidet med masteroppgaven vært mye tyngre!

Jeg vil også takke familien min: mamma, pappa, lillesøsteren min og besteforeldrene mine, som har vært støttende gjennom hele studieløpet. Jeg har særlig satt pris på at foreldrene mine og besteforeldrene mine alltid har vært interessert i å høre om og snakke om alle ulike emner jeg har hatt gjennom studieløpet, og for at de har vært sparringspartnere i vanskelige emner og oppgaver. I tillegg har de alle vært en god støtte når jeg har vært sliten og lei i tunge eksamensperioder. Jeg er veldig glad i dere alle. Jeg vil også rette en spesiell takk til moren min, Hilde, som har lest og hjulpet med utallige av tekstene jeg har skrevet gjennom studieløpet, som hun ikke bare har lest og hjulpet med en gang, men mange.

Jeg vil også rette en stor takk til organisasjonen UKA, og mine venner fra UKA-23, for å være en arena hvor jeg har kunnet koble av fra studiene og masteroppgaven, og hvor jeg har kunnet få andre erfaringer og vennskap – langt vekk fra Dragvoll.

Og takk til Fredrik.

Etter en spennende, lang og tidvis krevende periode kan jeg endelig si meg ferdig med masteroppgaven, og godt er det! God lesning.

Innhold

1 Innledning	1
1.2 Bakgrunn for valg av tema og fokus.....	4
2 <i>Bli hvis du kan. Reis hvis du må</i> i et sykdoms- og pårørendeperspektiv	6
2.1 <i>Bli hvis du kan. Reis hvis du må</i> og patografifeltet.....	6
2.2 Karins fortelling – en sykdomsfortelling?	7
2.3 Tarjeis fortelling – en pårørendefortelling?	10
2.4 Patografi og curografi i <i>Bli hvis du kan. Reis hvis du må</i>	14
3 Fortielsens konsekvenser	16
3.1 Karins sykdomsfortelling – et skambelagt tabu.....	16
3.2 Tarjeis (pårørende)fortelling.....	22
3.3 Karins og Tarjeis fortellinger sett i sammenheng.....	27
4 Konklusjon.....	35
5 Relevans for virket som lektor.....	38
Litteratur	39

1 Innledning

Da jeg leste den prisvinnende debutromanen *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, som ble skrevet av Helga Flatland i 2010, vakte dens fremstilling av romanpersonenes følelser og tanker sterke følelser i meg. Skildringen av karakteren Karins fødselsdepresjon provoserte meg nesten, da det er den mest brutale og ærlige skildringen av psykisk sykdom jeg noen gang har lest. I *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* ser vi skildringer om hvordan en nybakt mor ikke kan fordra å være i nærheten av sin egen sønn, og hvordan alt hun føler er hat og forakt overfor sønnen, og et ønske om å «slenge ham i veggen, [og] legge ham ute i snøen» (Flatland, 2010, s. 111). Til tross for denne (først provoserende) skildringen av et menneskes indre, satt jeg likevel igjen med en følelse av at dette er litteratur som er nyttig og tankevekkende at vi har i dagens samfunn. Jeg satt derfor igjen med en fascinasjon for Karin, for *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, og med et ønske om å undersøke romanen nærmere.

I den nordiske samtidslitteraturen har det nærmest vært en bølge av fortellinger om fødselsdepresjon helt siden genren fikk sitt gjennombrudd på 1970-tallet (Nesby, 2019, s. 55), og alle er skrevet fra morens perspektiv – og det er som regel kun den fortellingen og det perspektivet vi får. Det som er spesielt i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, og som gjør at Flatlands roman skiller seg ut, er at det, som jeg vil argumentere for at er sykdomsfortellingen til Karin, er satt inn i en større kollektiv helhet, i en kollektivroman, der den rammes inn av andre fortellinger. Dette er altså en kompleks roman med flere personer, prosjekter og fortellinger, og derfor er det viktig at vi nøster litt i det for å forstå hvor Karin og hennes sykdomsfortelling er plassert inn i denne fortellingen og helheten. Romanen er oppdelt i fire deler, som fortelles av fire forskjellige personer: Tarjei, Jon Olav, Karin og Trygve – i denne rekkefølgen, hvor alle står i relasjon til hverandre, i en ikke-navngitt bygd.

Tilsynelatende handler romanen lite om sykdom. Romanen, som er den første av tre bøker, virker heller å handle om de tre unge barndomsvennene Tarjei, Trygve og Kristian, som verver seg til de norske styrkene i Afghanistan. Romanen gir også et innblikk i den lille bygda Tarjei, Trygve og Kristian vokser opp i, og i tillegg til våre fire fortellere også i en rekke andre personer i bygda, samt i hendelser og situasjoner som utspiller seg her – hvor flere av personene, hendelsene og situasjonene strekker seg langt utenfor disse tre barndomsvennene og deres beslutning om å verve seg til de norske styrkene i Afghanistan. Til tross for at det virker som at

romanen skal handle om de tre barndomsvennene Tarjei, Trygve og Kristian, er det heller spørsmålene om hvorfor de egentlig dro, og hvilke krefter som påvirker slike veivalg om å bli eller å reise, som rammer inn fortellingen.

I og med at dette er en kompleks roman med mange personer, skal jeg skissere opp de viktigste relasjonene mellom de ulike personene i romanen før jeg går videre. Karin er moren til Tarjei, og hun har også et annet eldre barn, Julie. Da Karin fikk Julie, ble hun tilsynelatende ikke rammet av fødselsdepresjon, slik hun ble da hun fikk Tarjei. Karakteren Hallvard er mannen til Karin, og dermed faren til Tarjei og Julie, og det er på gården han har arvet av foreldrene sine at denne familien bor. En annen viktig person, særlig i Karins fortelling, er legen, naboen og venninnen Ragnhild. Ragnhild er tilsynelatende den eneste personen som ser at Karin sliter, den eneste som snakker med henne om hvordan hun har det, og dermed den eneste som vet at hun sliter med fødselsdepresjon. Så vidt vi vet har altså ingen i Karins nærmeste familie kunnskap om at hun sliter med fødselsdepresjon. Jon Olav og Trygve bor også i bygda Karin og Tarjei bor i. Jon Olav er naboen til familien til Karin og Tarjei, og han har en sønn som heter Sigurd. Den siste fortelleren, Trygve, er like gammel som Tarjei, og er en av barndomsvennene hans. Trygve bærer på en hemmelighet, og det er at han er forelsket i Jon Olavs sønn Sigurd. De to møtes i hemmelighet gjennom sommeren før Trygve, Tarjei og Kristian drar til Afghanistan.

Selv om romanen tilsynelatende ikke handler om sykdom, ønsker jeg altså likevel å fokusere på dette. Grunnen til det er at sykdom er viktig i to av fortellingene – i Karins og Tarjeis fortellinger. I disse fortellingene gjør både et sykdoms- og et pårørendeperspektiv seg gjeldende, og det er her vi får innblikk i den brutale og ærlige skildringen av Karins indre som først provoserte meg, og som deretter fascinerte meg. Siden sykdomsfortellingen til Karin er del av en kollektiv helhet, er vi nødt til å se den opp mot de andre fortellingene. Da er det særlig interessant å se den opp mot fortellingen til Tarjei, som er sønnen i depresjonsforholdet, siden de har aller størst effekt på hverandre, og siden det er her sykdoms- og pårørendeperspektivet gjør seg gjeldende. Det som viser seg når man leser Karins og Tarjeis fortellinger opp mot hverandre, er at Karin tilsynelatende ikke har en stor rolle i Tarjeis narrativ, men mot slutten kommer det til en stor konfrontasjon mellom mor og sønn, og det blir da tydelig at Karin, fødselsdepresjonen, og konsekvensene av den, er blant de viktigste faktorene til at Tarjei verver seg til de norske styrkene og drar til Afghanistan. Dette tydeliggjøres særlig av at den eneste endringen i sirkelkomposisjonen (som for øvrig både Tarjeis og Trygves fortellinger har) i Tarjeis fortelling

er tilstedeværelsen av Karins stemme. Denne konfrontasjonen blir stående som et viktig vendepunkt for både Karin og Tarjei.

Noe av det som er spesielt i denne romanen er at vi får høre en fortelling, Karins fortelling, som nesten ingen andre rundt henne får høre – den er fortiet, i hvert fall overfor de nærmeste, men vi får lese den, fordi hun forteller her. I tillegg får vi også lese Tarjeis fortelling, og der blir det veldig tydelig for oss at det har store konsekvenser at Karin har fortiet sykdommen – slik vi ser gjennom konfrontasjonen mellom dem mot slutten av romanen. Det jeg kommer til å utforske i masteroppgaven er altså ikke bare Karins sykdomsfortelling, men også det at Karin fortier sin sykdom, og det er denne utforskningen som har gitt tittelen på oppgaven min, som også er et spill på romanens tittel. Jeg ønsker å sette denne sykdomsfortellingen inn i en større kollektiv helhet, fordi det kan gi en litterær mulighet til å sette sykdomsfortellingen og individets fortelling inn i en større sammenheng, der den alltid møter andres fortellinger.

For at masteroppgaven ikke skal bli for omfattende har jeg valgt å fokusere på Karin og Tarjei, og deres fortellinger. Jeg finner tematikken rundt fødselsdepresjonen veldig interessant, og siden det er i Tarjeis og Karins fortellinger denne gjør seg gjeldende, er det spesielt interessant å undersøke disse nærmere i min masteroppgave. Jeg kommer altså ikke til å undersøke Jon Olavs og Trygves fortellinger noe nærmere, annet enn der det eventuelt er relevant for undersøkelsen av sykdoms- og/eller pårørendeperspektivet, eller for undersøkelsen av Tarjeis og Karins fortellinger. Undersøkelsen min er tredelt: Jeg skal først lese Karins fortelling som en sykdomsfortelling, deretter skal jeg undersøke Tarjeis fortelling og se på hva som vies mest plass der, før jeg til slutt setter fortellingene til Karin og Tarjei opp mot hverandre og ser dem i sammenheng, og undersøker hvordan de kan utvide, utfordre og/eller forklare hverandres fortellinger. Min problemstilling blir dermed som følger: Hva skjer når vi sier at Karins sykdomsfortelling er del av en større helhet, og når vi setter den opp mot Tarjeis fortelling? For å besvare problemstillingen min kommer jeg også til å undersøke følgende underspørsmål: Vil det at jeg ser fortellingene i sammenheng kunne si noe nytt om fødselsdepresjonens rolle i relasjonen mellom Karin og Tarjei, hos hver av dem, eller i romanen som helhet? Vil det kunne si noe om hvorfor Tarjei dro? Vil Tarjeis fortelling kunne forstås som en pårørendefortelling i relasjon til Karins fortelling? Vil det kunne utvide, utfordre og/eller forklare noen av fortellingene i romanen? Målet med min masteroppgave er altså å vise fordelene

ved å sette en slik sykdomsfortelling inn i en større sammenheng, der alle individer har sin livsfortelling, og der alle disse fortellingene er ulike og unike.

1.2 Bakgrunn for valg av tema og fokus

Jeg leste *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* for første gang på videregående, og da likte jeg romanen og dens tematikk veldig godt. Jeg likte romanen godt siden jeg kunne relatere til flere elementer hos personene, samtidig som den ærlige og brutale skildringen av særlig Karins indre både provoserte og fascinerte meg, slik jeg nevnte innledningsvis. Det var, og er, flere tema i romanen jeg gjerne skulle undersøkt nærmere, men siden Flatlands evne til å skildre personenes indre liv gjorde særlig sterkt inntrykk på meg, var det temaene psykisk sykdom og pårønderrollen til sykdommen jeg ønsket å se nærmere på. Jeg mener at psykisk sykdom er noe det fortsatt burde rettes mer søkelys mot, siden det ennå til dels er tabubelagt og fortiet i samfunnet vårt – og jeg håper at jeg kan bidra til det ved å undersøke nettopp denne tematikken nærmere i min masteroppgave. Siden romanen tar for seg tematikk som ikke er så mye omtalt i samfunnet, og som for mange fremdeles er tabubelagt, tror jeg at en masteroppgave som dette kan ha samfunnsmessig relevans og betydning, fordi det kan være med på å gjøre tematikken rundt fødselsdepresjon mindre tabubelagt. Ved å analysere og undersøke en roman med slik tematikk, vil masteroppgaven min kunne utvide forskningsfeltet om fødselsdepresjon i skjønnlitteraturen. I tillegg vil masteroppgaven min kunne bidra til mer oppmerksomhet rundt psykisk sykdom, særlig fødselsdepresjon, og forhåpentligvis kunne bidra til enda større åpenhet om temaet.

Da jeg lette etter relevant sekundærlitteratur til masteroppgaven fant jeg ingen som hadde forsket på sykdoms- og/eller pårønderperspektiv i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*. De fleste forskningsartiklene jeg fant om fødselsdepresjon hadde et helsevitenskapelig perspektiv, og ingen av dem var knyttet opp til *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, eller annen skjønnlitteratur. Jeg fant noen bachelor- og masteroppgaver som hadde undersøkt *Bli hvis du kan. Reis hvis må*, hvorav noen hadde et didaktisk perspektiv, eller fokus på tema som sorg, intertekstuelle referanser, struktur, budskap og lignende (Birkenes 2018; Johnsrud 2011; Nessimo, 2021; Nordmark, 2015; Pedersen, 2019). Disse oppgavene skiller seg fra mitt prosjekt, da ingen av dem hadde sykdoms- eller pårønderperspektiv som fokus. Den oppgaven som ligger nærmest mitt prosjekt er trolig bacheloroppgaven med studien om sorg som tema, siden denne også er en

undersøkelse av vanskelige, og gjerne tabubelagte følelser og tanker (Nessimo, 2021). Det er altså ikke forsket på sykdoms- og pårørendematikk i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* tidligere, og jeg ble derfor motivert til å gjøre nettopp dette, siden masteroppgaven min dermed vil kunne være et godt supplement til fagfeltet. At romanen er en kollektivroman, hvor alle fortellingene ikke handler om denne tematikken (i hvert fall ikke eksplisitt), er ikke så vanlig innenfor dette feltet, og vil derfor også gjøre min masteroppgave til et godt supplement.

Selv om det ikke er forsket på sykdoms- og pårørendeperspektiv i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, er det derimot forsket en god del på sykdom og litteratur. I nyere tid ser vi også en dreining der forskere som tidligere har forsket mye på sykdom og litteratur har blitt mer interessert i pårørendeperspektivet i litteraturen. Noen relevante forskere innenfor feltet er Nora Simonhjell, Linda Nesby, Silje Haugen Warberg, Ingvild Hagen Kjørholt og Ingri Løkholm Ramberg (Simonhjell, 2020; Simonhjell, 2023; Nesby, 2019; Nesby, 2021; Nesby, 2023; Warberg, 2021; Warberg & Kjørholt, 2023; Ramberg, 2023). I denne masteroppgaven er det særlig litteraturviter Linda Nesbys forskning jeg benytter meg av når jeg skal undersøke sykdoms- og pårørendeperspektivet i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, men det er altså viktig å være klar over og huske på at Nesby her er del av et etablert forskningsfelt, med en vending mot pårørendelitteraturen i norsk forskning.

2 *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* i et sykdoms- og pårørendeperspektiv

2.1 *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* og patografifeltet

Bli hvis du kan. Reis hvis du må gir oss, som nevnt innledningsvis, innblikk i en bygd, flere av personene som bor og lever i den, og hendelser og situasjoner som utspiller seg der. Romanen er oppdelt i fire deler, eller fortellinger, og vi får gjennom romanens fortellinger et godt innblikk i livet og det indre til «eieren» av fortellingen. Det gjelder de fire personene Tarjei, Jon Olav, Karin og Trygve – i denne rekkefølgen. Gjennom disse fire personene får vi også innblikk i flere andre personer i bygda, og vi får de fire fortellernes blikk på hverandre – nettopp fordi livene og fortellingene deres henger tett sammen i denne lille bygda. Siden Karin er moren til Tarjei, er deres fortellinger tett knyttet sammen, selv om det kanskje ikke alltid kommer like tydelig frem – slik vi skal se nærmere på i analysedelen. Tarjeis fortelling strekker seg fra barndommen hans som 12-åring, og frem til hans død som soldat i Afghanistan. Mellom disse ytterpunktene får vi innblikk i mange situasjoner og relasjoner som preger Tarjei og hans liv, og som er viktige for Tarjeis beslutninger – deriblant det å verve seg til militæret og dra til Afghanistan. Karins fortelling strekker seg fra da hennes og mannens, Hallvard, forhold var helt nytt og dermed før hun flyttet til bygda, og frem til samtalen Karin og Tarjei har etter at Tarjei har fortalt at han har vervet seg til militæret og skal dra til Afghanistan. Mellom disse ytterpunktene får vi også her innblikk i mange situasjoner og relasjoner som preger Karins liv – deriblant datteren Julies fødsel, og senere Tarjeis fødsel, som setter i gang det som skal vise seg å være en dyp fødselsdepresjon. Karins og Tarjeis fortellinger strekker seg altså over mange år av livene deres, og vi får dermed et dypt og komplekst innblikk i deres livsfortellinger.

Før jeg går nærmere inn på hvorfor jeg mener at Karins fortelling er en «sykdomsfortelling» og Tarjeis fortelling er en «pårørendefortelling», må vi gå nærmere inn på sjangerbegrepet patografi og et etablert forskningsfelt forbundet med sykdom og litteratur. Det vi kan omtale som patografifeltet er et felt og en genre som har vært i vekst i Norge siden genren fikk sitt gjennombrudd på 1970-tallet (Nesby, 2019, s. 55). Begrepet patografi ble først brukt i 1984 av litteraturviteren Anne Hunsaker Hawkins, som i artikkelen «Two Pathographies. A Study in Illness and Literature» (1984) definerte det slik:

Pathography [...] can include not only autobiographical and biographical descriptions of illness but also certain histories [...], and some fiction [...]. I use «pathography» to refer only to

descriptions of somatic illness; the term could of course also be used to include narratives describing psychiatric illness. (Hawkins, 1984, s. 249)

Senere snevret Hawkins inn patografibegrepet i sin bok *Reconstructing Illness. Studies of Pathographies* (1999), og hun definerte det da slik: «[...] a form of autobiography or biography that describes personal experiences of illness» (Hawkins, 1999, s. 1). Med denne nye innsnevrede definisjonen gjaldt nå patografibegrepet kun selvbiografiske eller biografiske sykdomsfortellinger. Hawkins ekskluderte dermed skjønnlitterære tekster, som hun opprinnelig hadde inkludert i definisjonen av patografibegrepet. Skjønnlitterære tekster har lenge vært ekskludert fra dette begrepet (Nesby, 2021, s. 37; Nesby, 2019, s. 56–57), og med denne snevre definisjonen kan ikke for eksempel Flatlands *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* plasseres innenfor patografifeltet. I sin artikkel «Patografien som genre og funksjon» (2019) argumenterer Linda Nesby derimot for at patografibegrepet bør utvides «til å inkludere skjønnlitteratur der et selvbiografisk pasient- eller pårørendeperspektiv står sentralt.» (Nesby, 2019, s. 55). Altså mener Nesby at også litteratur som er fiksjon, slik som romanen *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, bør kunne regnes som patografier, og at det ikke kun er selvbiografiske eller biografiske sykdomsfortellinger som kan regnes som patografier (Nesby, 2019, s. 55). Nesby opererer altså med en utvidet definisjon av patografibegrepet, som ligner mer på Hawkins opprinnelige definisjon fra 1984 enn på hennes innsnevrede definisjon fra 1999, og det er også denne utvidede definisjonen jeg ønsker å ta utgangspunkt i, i min masteroppgave. I likhet med Nesby mener jeg at skjønnlitteratur bør inkluderes i patografifeltet, og at også skjønnlitteratur kan bidra positivt for leseren, for eksempel i form av å hjelpe til med å stimulere og utvikle de empatiske ferdighetene til leseren (Nesby, 2021, s. 12).

2.2 Karins fortelling – en sykdomsfortelling?

Siden jeg ønsker å ta utgangspunkt i patografifeltet når jeg leser og analyserer *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, blir det i første omgang interessant å se på hvorfor jeg mener at romanen kan plasseres innenfor dette feltet. Jeg vil se på Karins fortelling først, siden det er i denne fortellingen sykdomsperspektivet tydeligst gjør seg gjeldende. I lesningen av *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* er det en spesifikk psykisk sykdom jeg ser på; Karins fødselsdepresjon. Selv om det kanskje er mer vanlig å se på fysisk sykdom innenfor patografifeltet, kan begrepet også

inkludere fortellinger som beskriver psykisk sykdom, slik Hawkins har argumentert for (Hawkins, 1984, s. 249).

I Karins fortelling får vi innblikk i relasjonene hun har til andre personer, spesielt til de nærmeste familiemedlemmene; Hallvard, Julie og Tarjei, og vi får innblikk i hvor forskjellig Karin føler om sine to barn, men også hvor forskjellig hun behandler dem og oppfører seg rundt dem. Vi får også innblikk i relasjonen Karin får til Ragnhild, Karins nabo, lege og venninne, som blir viktig for at både Karin og leseren skal forstå følelsene hennes overfor Tarjei og det hun sliter med psykisk. I tillegg får vi også innblikk i Karins tanker og følelser, og i det som viser seg å være en depresjon knyttet til Tarjeis fødsel. Gjennom fortellingen beskriver Karin seg selv, men også andre henne, som et menneske med mye og stormende følelser, og Ragnhild poengterer at Karin har «mye følelsesmessig bagasje.» (Flatland, 2010, s. 114). Det sies altså ikke eksplisitt at Karin har slitt psykisk tidligere, men det pekes mer generelt mot følelser. Leseren får altså allerede fra tidlig av i Karins fortelling en anelse om at hun har slitt psykisk tidligere i livet, samt at hun gjennom barndommen til Tarjei sliter med fødselsdepresjon, men det er ikke før mot slutten av fortellingen hennes at ordet «fødselsdepresjon» står eksplisitt i teksten. Her tenker Karin på noe Ragnhild hadde sagt: «fødselsdepresjoner [...] kunne [ofte] gå i arv, at jeg måtte huske å snakke med Julie om det når det ble aktuelt.» (Flatland, 2010, s. 121). Dette er første og eneste gang ordet «fødselsdepresjon» brukes eksplisitt i Karins fortelling, og det skjer like etter at datteren Julie har fortalt at hun er gravid. Heller ikke her blir det presisert eksplisitt at Karin har slitt med fødselsdepresjon, det er heller pakket inn, og vises heller som noe Ragnhild har sagt. Leseren må tolke teksten og komme til den diagnostiske slutningen gjennom konteksten og det som tidligere har blitt fortalt.

Karins fortelling begynner like etter at hun har møtt Hallvard, som skal bli mannen hennes og faren til barna hennes, og den strekker seg frem til like før Tarjei skal reise til Afghanistan. Mellom disse ytterpunktene får vi altså innblikk i store og små hendelser i livet til Karin, men det er følelsene, tankene og Karins psykiske sykdom som tar absolutt mest plass i fortellingen. I alle hendelser som fortelles om, er det Karins indre og den psykiske sykdommen det er fokus på. Selv om det altså ikke er før mot slutten av fortellingen at ordet «fødselsdepresjon» står eksplisitt i teksten, og at leseren forstår at det er nettopp fødselsdepresjon Karin har slitt med, så spiller den psykiske sykdommen en gjennomsyrende og viktig rolle i *hele* fortellingen til Karin, hvor den påvirker Karin slik at hun ikke klarer å være mor på den måten

hun føler hun burde, og hvor hun ikke klarer å være seg selv, eller å leve *med* familien, bare for dem (Flatland, 2010, s. 113). Med utgangspunkt i Nesbys utvidede definisjon av patografibegrepet, hvor skjønnlitterære tekster med et sentralt selvbiografisk pasient- eller pårørendeperspektiv også er inkludert (Nesby, 2019, s. 55), vil jeg derfor argumentere for at Karins fortelling i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* kan leses som patografi. I Karins fortelling møter vi et selvbiografisk pasientperspektiv skrevet i førsteperson, hvor fokuset på den psykiske sykdommen gjennomsyrrer hele fortellingen.

Et annet argument for at Karins fortelling kan leses som en patografi, handler om synsvinkelen i fortellingen. Romanen er som nevnt skjønnlitterær, altså ikke (selv-)biografi som tidligere har vært vanlig innenfor patografifeltet, og vi får ikke kun én fortelling med ett perspektiv, som er vanlig i patografier. Dette er heller en kollektivroman hvor hver fortelling er en førstepersonsfortelling. Selv om *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* skiller seg noe fra Hawkins' og Nesbys definisjoner på patografier, vil jeg argumentere for at førsteperson-synsvinkelen bidrar til at Karins fortelling kan leses som en patografi. Førstepersonsfortellingene imiterer den personlige fortellingen, som er vanlig i patografier, selv om det her er fiktive personer fremfor biografiske mennesker vi møter. Flatland skifter også mellom bokmål og nynorsk avhengig av hvilken person sin fortelling vi leser, og dette bidrar til at fortellingene oppleves som mer personlige og realistiske.

Det at vi leser deler av en kollektivroman, slik som *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, som en patografi, kan åpne for et nytt og utvidet blikk på sykdomstematikken. Patografiromaner er som regel rettet mot kun ett eller to perspektiv, men i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* får vi altså flere perspektiver på den samme personen og på relasjonene denne inngår i; sykdomsperspektivet (Karins fortelling), pårørendeperspektivet (Tarjeis fortelling), legens perspektiv via Ragnhild, og i tillegg også Jon Olavs og Trygves fortellinger som gir nye blikk på Karin og Tarjei, og som er med på å påvirke hvordan vi leser og opplever romanen som helhet. Det kollektive perspektivet er sjeldent innenfor patografifeltet, men jeg mener at det er berikende, fordi vi får så mange perspektiver og syn på sykdommen. Det er bare Karins fortelling jeg leser som en patografi, men det har noe å si at den er plassert i akkurat denne romanen som helhet. Særlig er det Ragnhilds rolle i Karins fortelling, og hennes perspektiv gjennom Karin, som er med på å tydeliggjøre sykdomsperspektivet i Karins fortelling, slik at vi kan lese den som en patografi. Det er særlig relevant at den eneste Karin snakker med er

Ragnhild, for da får vi en leges perspektiv på dette. Det gjør at vi faktisk får bekreftet at Karin har en sykdom; fødselsdepresjon. Sykdommen til Karin er altså fortiet for alle, utenom Ragnhild, og det er sjeldent i patografier at det fortelles om en erfaring som er fortiet, hvor det fortelles innenfra situasjonen hvor personen ennå ikke har fortalt noen andre om det. Mange patografier er skrevet i ettertid om det man ikke turte å fortelle om i fortiden, og hvordan det var, men her ser vi en umulighet hvor Karin fortsetter å fortie sykdommen overfor sine nærmeste samtidig som hun avslører den for leseren. Vi får vite alt, mens det i romanuniverset kun er Ragnhild som får vite om fødselsdepresjonen. Det at det er en kollektivroman gjør det dessuten mulig for oss å se konsekvensene av fortielsen, ikke bare hvordan det påvirker Karin, men også hvordan det påvirker personene rundt henne, og særlig hvordan det påvirker Tarjei.

2.3 Tarjeis fortelling – en pårørendefortelling?

Med utgangspunkt i Nesbys utvidede definisjon av patografibegrepet, blir det tydelig at man innenfor patografifeltet er veldig opptatt av at det skal være selvbiografiske eller biografiske sykdomsfortellinger, og i slike tradisjonelle patografier hører man som regel kun fra ett perspektiv i boken, sykdomsperspektivet, slik vi gjør i Karins fortelling. I artikkelen «Curografi. Innflytelse og løsrivelse i pårørendefortellingen som genre og i Hanne Ørstaviks *ti amo* (2020)» (2023) introduserer Nesby et annet begrep: *curografi*. Nesby definerer curografibegrepet som «selvbiografiske eller fiksjonelle verk der erfaringen knyttet til og/eller opplevelsen av å være pårørende, er den sentrale.» (Nesby, 2023, s. 223). Nesby mener at curografier ligger nært patografier, men hun poengterer at fokuset og perspektivet i curografier er flyttet fra pasienten, altså den syke, til den pårørende og hans eller hennes fortelling. En patografi handler altså om sykdommen, og den er enten skrevet av den syke selv (slik som i Karins fortelling), eller av en pårørende. En patografi kan altså være skrevet fra et pårørendeperspektiv (men hvor det kun handler om den syke eller sykdommen), mens det i en curografi handler om den pårørende selv – da med perspektivet flyttet fra den syke og sykdommen, til den pårørende i seg selv. En kan altså si at en curografi er en invertert patografi (Nesby, 2023, s. 223).

Hva så med Tarjeis fortelling? Tarjei er ikke selv syk, og fortellingen handler ikke primært om Karins sykdom, så hans fortelling kan ikke leses som en patografi slik Karins fortelling kan. Siden Tarjei er sønnen til Karin, mener jeg det åpner opp for spørsmålet om hvorvidt Tarjei er pårørende til morens psykiske sykdom, og dermed om hans fortelling kan leses

som en pårørendefortelling, altså en curografi. Spørsmålet om hvorvidt Tarjeis fortelling er en pårørendefortelling er kanskje mer spekulativt enn å lese Karins fortelling som en sykdomsfortelling, siden Tarjei ikke selv vet at han er pårørende (det blir i hvert fall ikke påpekt eksplisitt i romanen), og siden den psykiske sykdommen til Karin ikke er et eksplisitt og tydelig fokus i Tarjeis fortelling. Siden Tarjei ikke vet at han er pårørende, skriver han dermed ikke om Karins sykdom eller fortelling – i stedet spøker den i bakgrunnen. Dette er noe fiksjonen evner, men som en biografisk patografi eller curografi ikke kunne gjort, for man skriver selvfølgelig ikke en biografi om noen som er syke, uten at man vet at de er syke – det er umulig, men i fiksjonens form går det selvfølgelig an.

Før jeg går videre inn i dette spørsmålet om hvorvidt Tarjeis fortelling kan leses som en pårørendefortelling, skal jeg først avklare hva en pårørende er. Ordbokdefinisjonen er slik: «person som tilhører noens nærmeste familie eller på annen måte står denne nær (særlig brukt i forbindelse med sykdom, ulykke eller død)» (NAOB, u.å.), og min forståelse ligner på denne. Her vil jeg definere en pårørende som et menneske som er i nær relasjon til en som er syk, og som påvirkes av det i ulik grad. Det er vanlig å knytte pårønderollen til omsorgsrollen. Det ser vi også i begrepet curografi, som kommer av det latinske ordet *cura* som betyr omsorg (Nesby, 2023, s. 222). Min definisjon er imidlertid ikke avhengig av at man tar et omsorgsansvar. Et barn kan være pårørende uten at det kan forventes at de skal ta en omsorgsrolle (selv om de ofte gjør det), og det er tilfelle her – Tarjei er et barn i alle tilbakeblikkene og i relasjonen til sin mor helt frem til slutten av romanen. Gjennom Nesbys bruk av begrepet curografi blir det tydelig at hun er inne på en forståelse om at når man er pårørende er det en rolle man vet om selv, hvor man tar ansvar, passer på noen, pleier noen osv. (Nesby, 2023, s. 222). Jeg velger likevel å trekke veksler på Nesbys curografibegrep, hvor jeg trekker ut de aspektene ved Nesbys begrep som lar seg overføre til en utvidet definisjon av hva en pårørende er, og et utvidet perspektiv på hva som kan leses som en pårørendefortelling. Jeg mener derfor med bakgrunn i min definisjon av pårørendebegrepet, at Tarjeis fortelling kan leses som en pårørendefortelling – til tross for at han ikke tar en omsorgsrolle overfor Karin.

Som nevnt tidligere strekker Tarjeis fortelling seg fra barndommen hans og helt frem til hans død som ung soldat i Afghanistan, men mellom disse ytterpunktene får leseren et godt og detaljert innblikk i Tarjeis relasjoner til andre personer i bygda, til både store og små hendelser som kommer til å prege livet hans videre, og til hans tanker og følelser. De gjennomgående

spørsmålene som stilles i romanen er hvorfor de tre barndomsvennene, Tarjei, Trygve og Kristian, valgte å dra til Afghanistan, og hvilke krefter som påvirker slike veivalg. Romanen som helhet er et svar på disse spørsmålene, hvor det for eksempel i Tarjeis fortelling er tydelig at det er mange faktorer som bidrar til valget om å verve seg til militæret og dra til Afghanistan. Disse faktorene kommer jeg til å se nærmere på i analysedelen, men det er det fortiede og lenge uerkjente knyttet til relasjonen mellom Karin og Tarjei, og til Karins psykiske sykdom jeg særlig ønsker å se nærmere på i denne sammenhengen, og i min analysedel. For i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* er det det som ikke uttales eksplisitt som er det viktige, og særlig når det kommer til å lese Tarjeis fortelling som en pårørendefortelling.

Det usagte og fortiede i Tarjeis del, det som kan oppleves som tomrom, var noe av det jeg syntes var mest interessant da jeg leste *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* for første gang, og det er også disse tomrommene jeg kommer til å vie mye plass i min analysedel. Når jeg legger vekt på tomrom bygger jeg på innsikter fra leser- og resepsjonsteori, der særlig Wolfgang Iser har lagt vekt på såkalte *lakuner* i teksten. Isers teori går ut på at tekster i ulik grad vil ha lakuner, det vil si hull eller tomrom, som leseren selv må fylle for at teksten skal være helhetlig og gi mening. Dette gjøres ved at leseren dikter videre rundt det teksten forteller eksplisitt, og det gir leseren mulighet til å ta med egen kunnskap, fantasi og/eller fortolkningsevne inn i lesningen (Iser, 1972, s. 284–285). I sin artikkel «The Reading Process: A Phenomenological Approach» (1972) tydeliggjør Iser behovet for lakuner i teksten, og for at leseren har en aktiv rolle hvor han fyller ut disse lakunene i teksten selv:

Even in the simplest story there is bound to be some kind of blockage, if only for the fact that no tale can ever be told in its entirety. Indeed, it is only through inevitable omissions that a story will gain its dynamism. Thus whenever the flow is interrupted and we are led off in unexpected directions, the opportunity is given to us to bring into play our own faculty for establishing connections – for filling in the gaps left by the text itself. (Iser, 1972, s. 284–285)

Iser mener altså at tomrommene kan være vel så viktig som det som står eksplisitt i teksten, siden det er gjennom dem historien får sin dynamikk. Siden lakunene kan fungere både provoserende og veiledende for leseren, bidrar de til at leseren går inn og fortolker teksten og fyller tomrommene. Det tydeliggjør viktigheten av lakuner i teksten, for uten dem ville leseropplevelsen i mye større grad vært både passiv og mindre givende. For Iser var altså tomrommene helt sentrale i hvordan man som leser forstår en litterær tekst, og den medfølgende

fortolkningshandlingen mener dermed Iser at er et grunnleggende element i leseprosessen. Leseren går altså inn i den litterære teksten og fortolker den, og etablerer forbindelser, for å fylle tomrommene i teksten (Iser, 1972, s. 285). Når jeg undersøker tomrommene i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, er det en slik forståelse av fortolkningen jeg legger til grunn.

Som nevnt vies Karins psykiske sykdom liten plass, i hvert fall eksplisitt, i Tarjeis fortelling, og det virker som han ikke er klar over morens psykiske sykdom. Like fullt er det tydelig, både i Karins og i Tarjeis fortelling, at hennes sykdom har hatt stor og varig innvirkning på relasjonen mellom dem. I min lesning av romanen er dette noe som påvirker Tarjeis veivalg i livet, også valget om å verve seg til militæret og dra til Afghanistan. En slik tolkning krever at leseren fyller det jeg opplever som tomrom i teksten; blant annet blir leseren tatt med inn i flere episoder der det kan virke som Tarjei føler på en sjalusi overfor søsteren Julies relasjon til moren og at denne aksentuerer at Tarjei ikke selv har en god og trygg relasjon til henne. Karin er mye fraværende i Tarjeis fortelling, og det virker som Tarjei og moren omtrent aldri har snakket sammen eller gjort ting sammen. Likevel er det morens stemme Tarjei hører når han ligger for døden i Afghanistan, og det er med henne han har en avgjørende samtale rett før han drar. Hendelsene illustrerer hvordan Karins fravær og avstand til Tarjei, som nok skyldes fødselsdepresjonen hun ble rammet av da hun fødte Tarjei, påvirker ham (i stor grad negativt) gjennom livet. Jeg mener derfor at det nettopp er disse tomrommene, dette usagte, som gjør Tarjeis fortelling til en pårørendefortelling, siden det er de som gir oss innblikk i hvordan Karins sykdom spøker i bakgrunnen av Tarjeis liv og fortelling. For å lese Tarjeis fortelling som en pårørendefortelling må jeg altså inn og fortolke disse tomrommene, og dermed se nærmere på det som ikke sies eksplisitt i teksten – og det er nettopp dette jeg skal gjøre i min analyse. Ved å lese Tarjeis fortelling som en pårørendefortelling, kan vi få innsikt i relasjonen mellom han og Karin, og det påvirker også vår forståelse av hennes fortelling som en patografi. Jeg skal altså lese Tarjeis fortelling i et pårørendeperspektiv, selv om Tarjei som forteller ikke er bevisst sin pårørenderolle. Det skal jeg gjøre på grunn av tomrommene i teksten, men særlig og enda mer på grunn av hvordan man kan forstå Tarjeis fortelling når man leser Karins fortelling og setter fortellingene i sammenheng med hverandre.

2.4 Patografi og curografi i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*

Som nevnt har patografibegrepet oftest blitt brukt om selvbiografiske eller biografiske sykdomsfortellinger (uavhengig om det er skjønnlitterære eller ikke), noe som medfører at sykdomsperspektivet prioriteres. Fokuset på sykdomsperspektivet utfordres av Nesby gjennom curografibegrepet. Nesby hevder at det er «umulig å se for seg en pårørendefortelling uten at pasientens historie er til stede», men at patografier derimot forekommer uten andre aktører enn den som forteller om seg selv som syk, eller om en annens sykdom (Nesby, 2023, s. 225). Dersom jeg tar utgangspunkt i denne påstanden vil det være vanskelig å kunne lese Tarjeis fortelling som en pårørendefortelling, i og med at historien til Karin (som er den syke) ikke er eksplisitt til stede i Tarjeis fortelling. Nesby skriver videre at pårørendetekster ofte har i oppgave å «fortelle den sykes historie, før den pårørende trer frem og blir tydelig, skriver seg ut av den sykes tekst og frigjør seg, men likevel ikke uten at pasienthistorien er til stede som et premiss for pårørendeteksten.» (Nesby, 2023, s. 226). Også denne påstanden vanskeliggjør at Tarjeis fortelling kan leses som en pårørendefortelling, for Tarjei trer ikke frem og blir tydelig, eller skriver seg ut av Karins sykdomsfortelling, slik som ofte skjer i curografier. I tillegg er Tarjeis pårørendefortelling plassert *før* Karins sykdomsfortelling, og ikke motsatt. Tarjei skriver seg altså ikke ut fra morens sykdomsfortelling, og det er ikke Karins historie som fortelles før Tarjei trer frem, frigjør seg og forteller sin historie – slik Nesby poengterer at er vanlig for mange pårørendetekster (Nesby, 2023, s. 226). Likevel kan man si at sykdomsfortellingen til Karin legger et premiss i livet til Tarjei, i og med at det påvirker ham, men det er her ikke et uttalt og tydelig premiss, for Tarjei vet det ikke selv.

For meg virker det som at Nesby gjennomgående mener at det er sykdomsfortellingen som er den viktigste, og som alltid kommer til å ligge til grunn for pårørendefortellingen, og som alltid tar plass i pårørendefortellingen. Dette er det vanskelig å si at er tilfellet i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, for her er alle fortellingene likestilt og de vies like mye plass i boken. Her vil jeg foreslå å tilpasse Nesbys begrep, slik at også Tarjeis fortelling kan leses som en pårørendefortelling, til tross for at den ikke har sitt opphav og utspring i Karins sykdomshistorie. Nesbys definisjon av curografibegrepet peker imidlertid på at «Innflytelsen er der, hele tiden, i en eller annen form eller styrkegrad [...]» (Nesby, 2023, s. 234). Dette vil jeg argumentere for at man også ser tydelig i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* ved at man kan tolke tomrommene i Tarjeis fortelling som denne innflytelsen – dette er altså et aspekt jeg tar med meg fra Nesbys

definisjon. Det er igjen viktig å minne om at denne innflytelsen (fra Karins sykdomsfortelling) er ubevisst og implisitt i Tarjeis fortelling (han vet ikke om den) – og at den derfor viser seg gjennom tomrom heller enn i det eksplisitte konkurranseforholdet Nesby peker på. At *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, og særlig Tarjeis fortelling, delvis skiller seg fra det Nesby definerer som curografi er særlig interessant, og mye av grunnen til at jeg ønsker å se nærmere på akkurat denne romanen.

Jeg vil altså se nærmere på *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, nettopp fordi kollektivromanen tillater at Karins fortelling forstås som en patografi og at det i sin tur åpner for å lese inn en pårørendetematikk i Tarjeis fortelling til tross for at den ikke eksplisitt omhandler sykdom. Hva skjer da når vi kan sette disse fortellingene opp mot hverandre og se dem i sammenheng? Vil en lesning som ser dem i sammenheng med hverandre kunne utvide, utfordre og/eller forklare den andres fortelling? Vil det kunne si noe nytt om fødselsdepresjonens rolle i Karin og Tarjeis relasjon, hos hver av dem, og i romanen som helhet? Vil det kunne si noe nytt om hvorfor Tarjei dro? Dette skal jeg undersøke nærmere i den følgende analysen.

3 Fortielsens konsekvenser

Som jeg har nevnt tidligere er Tarjeis fortelling den første vi møter, deretter er det Jon Olavs, så Karins, og til slutt Trygves. Første gang man leser *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, vil man kanskje ikke tenke over plasseringen av fortellingene – i hvert fall ikke før man kommer til Karins fortelling. Dette er likevel ikke en tilfeldig plassering, men heller et strategisk grep, hvor Flatland har plassert fortellingene som har tett nærhet til hverandre med en annen fortelling mellom – altså at Jon Olavs fortelling er plassert mellom Tarjeis og Karins fortellinger, for at særlig de to første fortellingene skal kunne leses separert fra de andre, og uten påvirkning fra dem. I denne analysedelen vil det tematiske fokuset mitt være på fortielsen av sykdommen, og dens konsekvenser, særlig på Tarjei og hans liv. For å vise hva Karins sykdomsfortelling gjør og hvordan den påvirker, har jeg valgt å snu om på rekkefølgen i min analyse, altså gjøre det omvendte av romanen. Jeg kommer derfor til å først lese Karins fortelling som en sykdomsfortelling, for deretter å se Tarjeis fortelling i lys av denne. Ved å gjøre det omvendte av romanen blir det tydeligere hva Karins fortelling kan ha å si for Tarjeis fortelling, og da kan vi se det som er ment å skulle bli avdekket gradvis i første gjennomlesning av romanen. Strukturen i oppgaven min henger altså sammen med dette poenget.

3.1 Karins sykdomsfortelling – et skambelagt tabu

Litteraturviteren Arthur Frank, som er sentral på feltet om sykdomsfortellinger, beskriver ulike måter å fortelle om sykdom på. I sin bok *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics* (1995) skisserer han opp tre forskjellige «typer» sykdomsfortellinger, som han kaller «The Restitution Narrative», «The Chaos Narrative» og «The Quest Narrative». Frank påpeker likevel at disse fortellingstypene ikke er gjensidig utelukkende, og at faktiske fortellinger ofte kombinerer elementer fra alle de tre fortellingstypene (Frank, 1995, s. 75–76, 97, 115). Han beskriver den første typen, «The Restitution Narrative», som en fortelling som prøver å gjenopprette orden og normalitet, hvor den syke har en forventning om til slutt å bli frisk og returnere til sin tidligere tilstand (Frank, 1995, s. 77). «The Chaos Narrative» beskriver Frank som en fortelling hvor den syke opplever sykdommen som kaotisk og meningsløs, hvor den syke er preget av følelser av forvirring, tap av kontroll, og en følelse av at livet er blitt revet fra hverandre (Frank, 1995, s. 97). Den tredje og siste typen, «The Quest Narrative», beskriver Frank som en fortelling som har fokus på den transformative reisen den syke går gjennom som

følge av sykdommen, hvor den syke har et ønske om å finne mening i opplevelsene av sykdom og forandring (Frank, 1995, s. 115).

Jeg vil argumentere for at vi kan kategorisere Karins sykdomsfortelling som fortellingstypen «The Chaos Narrative», altså kaosfortelling, fordi det virker som at Karin opplever sykdommen som kaotisk og forvirrende, og det virker som at hun sliter med å forstå at hun faktisk er syk. Hun kjenner og føler bare på vanskelige og brutale følelser overfor Tarjei, og det kan virke som det først er sent i fortellingen, og gjennom Ragnhild, at Karin forstår at hun er syk. Siden vi også får innblikk i livet til Karin før hun ble syk, og hvor fint hun hadde det både med seg selv, men også med familien, gjør det at det virker som at hun føler at livet er blitt revet fra hverandre på grunn av barseldepresjonen som kom da hun fødte Tarjei. I tillegg vil jeg argumentere for at det ligger et aspekt av «The Quest Narrative», altså søkefortelling, mot slutten, der noe endelig endrer seg for Karin og hun begynner å nærme seg Tarjei på en ny måte hvor hun faktisk snakker med han og viser han omsorg og kjærlighet. Her har det skjedd noe transformativt, som skaper ny mening i tilværelsen til både Karin og Tarjei. Når jeg nå skal lese Karins fortelling som en sykdomsfortelling kommer jeg til å supplere mine innsikter fra Nesbys patografibegrep med Franks utforskning av ulike typer sykdomsnarrativer, med kaosfortellingen som hovedinspirasjon.

Karins fortelling strekker seg som nevnt fra før hun flytter til bygda, og helt frem til like etter samtalen hun har med Tarjei før han skal dra til Afghanistan. Selv om vi får innblikk i mange ulike situasjoner og relasjoner, er det Karins tanker og følelser som får aller mest fokus og som gjennomsyrrer alt av hendelser og relasjoner. Fødselsdepresjonen medfører at Karin sklir vekk fra mennesker hun har vært nær før, og hun klarer ikke å opprettholde disse relasjonene slik de var før hun ble syk. Det ser vi både i forholdet til mannen hennes, Hallvard, hans foreldre, naboer, barna hennes, og hennes øvrige familiemedlemmer. Det eneste unntaket er Ragnhild, som er den eneste Karin tør å være seg selv med, og den eneste hun tør å føle og gråte sammen med (Flatland, 2010, s. 113). Ragnhild får derfor en viktig rolle i Karins fortelling, og i Karins arbeid med fødselsdepresjonen. I tillegg er Karin veldig mye ute i hagen, og fortellingen hennes begynner med at hun er nettopp der. At Karin alltid er ute i hagen er også noe de andre fortellerne legger merke til, og som blant annet blir poengtert i Tarjeis fortelling: «Mamma er i hagen, alltid i hagen» (Flatland, 2010, s. 11). Om vi knytter dette til fødselsdepresjonen, fremstår hagen som et sted Karin flykter til når det blir for mye for henne å delta i familielivet, hvor hun

kan være alene, være i egne tanker, og få pause fra familien og det som er vanskelig. I tillegg kommer det frem at Karin ofte rydder manisk, og at hun kjederøyker, noe vi også kan sette i sammenheng med fødselsdepresjonen (Flatland, 2010, s. 11). Sykdommen er altopplukende for Karin, og vi får egentlig ikke innsyn i så mye som ikke er gjennomsyret av den. Karin sier selv at skammen er så dominerende at ingen andre ting får plass, ikke en gang Julie, som før sykdommen var det viktigste og fineste for Karin (Flatland, 2010, s. 114). Sykdommen påvirker altså Karin på flere måter, hvor vi ser at hun ikke føler at hun klarer å være seg selv, og at hun ikke klarer å leve *med* familien, bare for dem (Flatland, 2010, s. 113).

En relasjon som ser ut til å påvirkes mye av Karins psykiske sykdom er relasjonen mellom henne og Hallvard. Til å begynne med er Hallvard alt for Karin, de tilbringer omtrent alt av tid sammen, og Karin er kjapp med å ville flytte etter han når han skal flytte tilbake til hjembygda si, men etter hvert, og særlig etter fødselen av Tarjei endrer dette seg betraktelig. Det virker som gløden og gleden mellom dem forsvinner, og det virker ikke som de snakker sammen lenger, i hvert fall ikke om fødselsdepresjonen Karin sliter med. Når vi endelig får satt ord på hva det faktisk er Karin sliter med, og skjønner at det har vært en dyp og langvarig fødselsdepresjon, er det kun gjennom Ragnhild at vi får denne informasjonen – og det er som nevnt kun én gang ordet «fødselsdepresjon» brukes eksplisitt i teksten (Flatland, 2010, s. 121). Det virker som at dette ikke er noe Karin selv har innsett tidligere, og at det i hvert fall ikke er noe hun har snakket med noen andre enn Ragnhild om. Selv om vi ikke får innblikk i Hallvards tanker og følelser virker det ikke som at han noen gang klarer å se at Karin sliter, og det er også noe Karin selv påpeker:

I ettertid har jeg lurt på om han merket noe på meg, om han kunne føle meg som han kunne før – at jeg ikke var *meg*, at jeg hele tiden var utenfor meg selv og at alt som var meg var en klump av raseri og frykt. Han har i hvert fall aldri nevnt det. (Flatland, 2010, s. 111)

Det virker som Hallvard er for opptatt med gården, med barna, og med sine egne ting – så mye at han blir gående rundt med skylapper på uten å se at Karin sliter. Dette til tross for at hun aldri klarer å være der for Tarjei, og at Hallvard derfor tar over flere av omsorgsoppgavene som Karin gjorde med Julie: «[...] jeg sang ikke, ikke for Tarjei, og jeg leste ikke. Hallvard gjorde.» (Flatland, 2010, s. 111). Det virker altså ikke som at Karin og Hallvard noen gang har snakket om fødselsdepresjonen til Karin, og vi ser tilfeller av at Karin får Ragnhild til å love å ikke

fortelle noe til Hallvard (Flatland, 2010, s. 112). Karin som tidligere ville dele alt med Hallvard vil nå ikke at Hallvard skal vite noe om fødselsdepresjonen hun sliter med.

Fødselsdepresjonen blir altså ikke bare stående som noe usagt og fortiet overfor leseren mesteparten av fortellingen, men også som noe usagt og fortiet mellom Karin og Hallvard. Fødselsdepresjonen er dermed noe det ikke snakkes om i denne familien – selv ikke når datteren Julie skal få barn, og Ragnhild minner Karin på at fødselsdepresjon kan gå i arv, og oppfordrer Karin til å snakke med Julie om det (Flatland, 2010, s. 121). I denne sekvensen får vi innblikk i redselen til Karin, om at Julie skal arve fødselsdepresjonen hennes, men hun klarer likevel ikke å snakke med Julie om dette, slik vi ser på side 121:

Jeg hadde ikke snakket med Julie om det, kom heller ikke til å klare det nå. Selv om jeg ville beskytte henne, lå skammen fremdeles så tungt og dypt i meg. Jeg kunne ikke fortelle henne det. Det ville blitt en så stor forklaring, hun ville sett rett gjennom meg og skjønne sammenhenger jeg selv ikke hadde skjønt. (Flatland, 2010, s. 121)

Fødselsdepresjonen blir dermed stående som skjult for kjernefamilien til Karin, og samtidig også litt skjult i romanen selv, i og med at det kun er én gang «fødselsdepresjon» blir nevnt eksplisitt, men også på grunn av hvor lite åpen Karin er om sin psykiske uhelse til de rundt seg. Jeg vil argumentere for at dette er et grep fra Flatlands side – at hun viser hvor tabubelagt og skamfullt det faktisk kan være for en pasient å snakke om sin egen psykiske sykdom, og at hun dermed også lar det være litt skjult i romanen og for leseren – for å tydeliggjøre dette.

I tillegg til å prege relasjonen mellom Hallvard og Karin preger og påvirker fødselsdepresjonen selvfølgelig relasjonen Karin har til Tarjei. Gjennom Tarjeis fortelling blir det tydelig at Karin har en veldig liten rolle i Tarjeis liv, i hvert fall eksplisitt. Slik jeg poengterte ovenfor er det omtrent ingen dialog mellom Karin og Tarjei gjennom oppveksten til Tarjei, og de gjør omtrent ingen ting sammen. Også i Karins fortelling er det tydelig at relasjonen mellom Karin og Tarjei er vanskelig, knyttet til mye usikkerhet, og nærmest ikke-eksisterende. Gjennom innblikkene vi får i Karins følelser og tanker blir det tydelig at fødselsdepresjonen gjør relasjonen til Tarjei vanskelig, men også veldig skamfull og tung. Når Tarjei blir født får vi innblikk i Karins indre, som skiller seg kraftig fra slik man tenker at det skal føles å få et barn, og også kraftig fra hvordan det føltes for Karin da hun fødte Julie:

Jeg følte ingenting da de la ham på brystet mitt – blodig og våt, uten lukt.

Det var som å ta i en *ting*, noe fremmed og rart. Og jeg ble kvalm av å ha ham liggende inntil brystet mitt, kvalm og sint av den konstante gråten hans. Fikk betennelse i brystet, god unnskyldning for å ikke ha ham der, for at han ikke kunne forsyne seg av meg. Så vakker han er, sa alle som kom. Jeg syns han var stygg, så mye styggere enn det Julie var. Og angsten grep meg, som noe hardt i brystet, skapte bølger av hat mot meg selv og ham. Jeg gråt ikke. Jeg holdt ham inntil meg mens angsten herjet i kroppen og han ikke var en del av meg – heller noe som lå så langt utenfor meg at jeg ikke kunne gripe ham. Eller meg selv. Jeg husker bare frykten fra den vinteren, bare frykten for at dette skulle være meg, at *jeg* var alt dette. Frykten for de voldsomme angstanfallene om nettene, jeg kunne ikke sove for Hallvard ville ha Tarjei mellom oss i sengen. Og jeg var så redd, for marerittene og tankene – de tankene som gjorde at jeg skulle ønske jeg var død, som gjorde at jeg *lengtet* etter å dø. Jeg var ikke meg, jeg var ikke mor – ikke for Tarjei som så på meg med øyne som gjorde at jeg ville slenge ham i veggen, legge ham ute i snøen, og jeg hatet ham enda mer for at han kunne få meg til å tenke tankene, for frykten og angsten han skapte. (Flatland, 2010, s. 110–111)

Jeg tar med utdraget i sin helhet fordi det viser hvor brutale og skamfulle følelser og tanker Karin har etter å ha født Tarjei. Dette utdraget viser også hvordan disse brutale og skamfulle følelsene hun har er knyttet til både hat, frykt, angst og et dødsønske, og vi kan dermed knytte fødselsdepresjonen til tabubelagte følelser, såkalte «ugly feelings» (Ngai, 2007). For Sianne Ngai er det viktig at litteraturen skal kunne fremstille også det tabubelagte, slik som gjøres i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* når disse skildringene av skamfulle og tabubelagte følelser er inkludert.

Disse følelsene som vi får innblikk i i dette utdraget påvirker hvordan Karin forholder seg til Tarjei opp gjennom oppveksten hans. Vi ser hvordan Karin ikke klarer å lese fortellinger til Tarjei før han skal sove, hjelpe han med lekser, snakke med han osv., og det blir tydelig at hun ikke klarer å ta morsrollen slik hun klarte med Julie. Dette utdraget gir oss altså en tydeligere forståelse for hvorfor Karin ikke makter omsorgsansvaret overfor Tarjei, og hvorfor hun blir nødt til å gi store deler av ansvaret til andre. Som nevnt tar Hallvard mer av dette ansvaret enn Karin, men det gjør også datteren Julie i stor grad. Julie blir dermed stående som en av Tarjeis omsorgspersoner, til tross for at hun egentlig bare er storesøsteren hans:

[...] *hun* [Julie], som i en alder av tre-fire år tok seg av nærheten til Tarjei når Hallvard ikke var der med blikket som gjorde at jeg måtte være nær Tarjei. Julie klemte og koste og dullet med ham, naturlig, nært og ekte. (Flatland, 2010, s. 114)

I tillegg får vi innblikk i flere situasjoner hvor Julie er den som viser omsorg overfor Tarjei, for eksempel ved at hun kjøper Donald og is for å trøste ham når han er lei seg fordi de har sendt

oksene på slakt (Flatland, 2010, s. 117). Vi ser her at Julie nærmest tar over morsrollen overfor Tarjei, siden Karin ikke klarer.

Fødselsdepresjonen slipper kanskje aldri helt hos Karin, det er noe som er med i hele forløpet, og den påvirker relasjonen til Tarjei helt frem til Tarjei er blitt voksen. Det er først når han er i militæret, og når hun ser han truet (han kan dø siden han skal til Afghanistan) at vi ser et vendepunkt hvor morsfølelsen plutselig vekkes og hun endelig klarer å føle på kjærlighet overfor Tarjei:

Jeg pratet mye med Ragnhild, hun skjønte det jeg ikke skjønte: det plutselige og overveldende savnet etter Tarjei. Etter å få ham hjem og ha ham nær; det var som om savnet var helt fysisk, som slag i magen. Ragnhild smilte. Endelig, sa hun. (Flatland, 2010, s. 124)

Til tross for dette vendepunktet blir det likevel tydelig at alle årene hvor Karin har vært sterkt preget av fødselsdepresjonen, hvor den har gått utover relasjonen til Tarjei, fortsatt preger relasjonen deres og væremåten til hverandre – da til tross for at Karin endelig føler på kjærlighet og forståelse overfor Tarjei. Vi får innblikk i flere situasjoner hvor det blir tydelig at Tarjei har et anspent forhold til Karin, deriblant at han flakker med blikket, er usikker på hvor han skal se, at han ikke lar Karin hjelpe ham når han er langt nede, og at han blir overrasket når det er Karin, og ikke Hallvard, som kommer og henter han (Flatland, 2010, s. 114, 118, 125). Tarjei fremstår altså som usikker på hvordan han skal oppføre seg, hvordan han skal være rundt Karin, og hvordan han skal snakke med henne – for de har omtrent aldri vært sammen eller snakket sammen. Selv om Tarjei ikke nødvendigvis har tenkt på Karins fravær som mor (i hvert fall bevisst så vi får innblikk i det), er det tydelig at underbevisstheten har følt på det, og at det dermed påvirker hvordan Tarjei oppfører seg rundt moren: han er usikker og ikke komfortabel rundt henne. Det blir tydelig at de ikke har en tillitsbasert og trygg relasjon, slik Karin skulle ønske at de hadde.

Med dette vendepunktet, hvor Karin endelig føler på kjærlighet og forståelse overfor Tarjei, kommer en krise for Karin, som gjør at hun endelig føler at hun kan og må vise at hun elsker Tarjei – noe hun vil gjøre ved å stoppe han fra å reise til Afghanistan. Frykten for å miste Tarjei vokser hos Karin, og vi ser at hun har mareritt, er rasende og redd, og hun bestemmer seg til slutt for å snakke med ham og prøve å stoppe han fra å reise til Afghanistan (Flatland, 2010, s. 126–127). Denne samtalen, eller konfrontasjonen, symboliserer at stillheten mellom Karin og Tarjei endelig er over, selv om de ikke snakker om Karins fødselsdepresjon. De får her en

relasjon de aldri har hatt før, og denne konfrontasjonen blir stående som et vendepunkt for dem begge og for deres relasjon, til tross for at den ikke endrer på Tarjeis valg om å reise vekk og til Afghanistan.

Som jeg nevnte innledningsvis er det uvanlig innenfor patografifeltet at en sykdomsfortelling ikke blir stående alene. Karins sykdomsfortelling i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* er en del av en kollektivroman, så den må leses opp mot de andre fortellingene, og da særlig Tarjeis fortelling, siden de har aller størst effekt på hverandre. Så hva skjer i Tarjeis fortelling, hva vies mest plass der, og hvordan kommer Karins fødselsdepresjon og konsekvensene av den til uttrykk der?

3.2 Tarjeis (pårørende)fortelling

Som nevnt strekker Tarjeis fortelling seg fra barndommen hans som 12-åring, og frem til hans død som soldat i Afghanistan. Gjennom Tarjeis del får vi innblikk i livsfortellingen til Tarjei, som foregår mellom disse ytterpunktene. Vi får innblikk i mange situasjoner og relasjoner som har preget Tarjei og hans liv, og det er disse vi skal se nærmere på i dette kapittelet. Gjennom Tarjei blir vi kjent med faren hans, Hallvard, som har vokst opp i bygda familien bor i, og som jobber som bonde etter at han tok over gården etter moren og faren sin. Fra Tarjei er liten spiller Hallvard en stor rolle i livet hans. Hallvard tar med Tarjei på turer i skogen, på jakt, i fjøset, og han forventer at Tarjei er med å bidra når oksene skal sendes til slakt. Gjennom Tarjeis fortelling får vi innblikk i tankene og følelsene hans rundt alt faren tar han med på, og det er tydelig at han ikke trives spesielt godt med gårdsdriften som faren forventer at han skal være med på. Vi får innblikk i situasjoner hvor det kommer tydelig frem at Tarjei er redd for oksene, at han blir lei seg når oksene skal sendes på slakt, og at han ikke vil være med på dette (Flatland, 2010, s. 14–15). Gjentatte ganger får vi altså innblikk i at Tarjei føler seg presset til å måtte være med faren på slike gjøremål, mens han egentlig vil komme seg vekk og bort fra alle disse gjøremålene. Dette er en av årsakene til at Tarjei ønsker å komme seg vekk fra bygda: å kunne flykte unna alle forventningene om at han skal være med på disse gjøremålene, som han egentlig ikke trives med.

Utover i Tarjeis fortelling blir det tydelig at Hallvard har forventninger om at Tarjei skal ta over gården, til tross for at det er storesøsteren Julie som faktisk har odelsrett. Gjennom alle gjøremålene Hallvard tar med Tarjei på opp gjennom barndommen blir det tydelig at Tarjei ikke trives med gårdsdrift, og det er også noe som blir tydeliggjort når han skal velge linje på

videregående. Tarjei ønsker å begynne på medielinja, på en skole som ligger to timer unna – slik at han kan flytte fra bygda (Flatland, 2010, s. 23–25). Tarjei ønsker å gå en annen vei i livet enn å ta over gården etter faren, men på grunn av presset han har følt og føler på om å skulle ta over gården velger han likevel landbrukslinja til farens store fornøyelse (Flatland, 2010, s. 25–26). Selv om Hallvard alltid bare har ment godt ved å ta med Tarjei på gjøremål på gården, og dermed forberede han på å ta over gården, er det tydelig at dette har påvirket Tarjeis relasjon til faren og hans ønske om å dra. Vi ser en frykt for å fortsatt være fanget i de samme mønstrene med å være med faren på jakt, drifte gården osv. om ti år, men hvor Tarjei håper at han ikke kommer til å «føle sinne, desperasjon, den konstante trangten til å flykte fra noe [...] [han] ikke vet hva er.» (Flatland, 2010, s. 27). Det som utvikler seg til en noe vanskelig relasjon mellom Tarjei og Hallvard, handler altså mye om presset om å ta over gården, og kan derfor tolkes som en av faktorene til hvorfor Tarjei velger å dra vekk.

I Tarjeis fortelling får vi også innblikk i en episode som ender opp som en stor, vanskelig og skamfull hemmelighet for Tarjei. En dag Tarjei og Hallvard er ute på jakt kommer Tarjei i skade for å skyte en av de andre mennene i jaktlaget, Johan, gjennom hodet, slik at han havner i koma. Siden Tarjei ikke har tatt jaktprøven ennå, tar Hallvard på seg skylden (Flatland, 2010, s. 29). Denne jaktepisoden og hemmeligheten blir veldig tyngende for Tarjei, og det er tydelig at han føler på mye skyld, særlig overfor Hallvard, som deretter blir syk og innlagt på sykehuset – hvor også Johan ligger (Flatland, 2010, s. 29). Tarjei sitter med en følelse av at alle vet at det var han, og ikke Hallvard, som skjøt Johan, og han føler også at naboen Jon Olav vet det, og at han derfor endrer væremåten overfor Tarjei (Flatland, 2010, s. 32). Dette blir også tydeliggjort i Jon Olavs fortelling, hvor det blir klart at han skjønner at det var Tarjei som skjøt Johan, og hvor han prøver å få Tarjei til å fortelle sannheten (Flatland, 2010, s. 71–72). Det er tydelig at denne episoden og hemmeligheten er tung for Tarjei, og at dette er enda en av faktorene til at Tarjei føler at han må flykte fra bygda, fordi det er vanskelig å leve med og forholde seg til episoden og konsekvensene av den, som bygda og personene der minner han om. I tillegg føler Tarjei at han nå skylder Hallvard alt, siden faren tok på seg skylden for vådeskuddet, og at han derfor *ikke* kan dra noe sted (Flatland, 2010, s. 33). Denne hendelsen gjør at Tarjei føler seg enda mer presset til å ta over gården slik Hallvard ønsker.

Nå som vi har sett på det som vies mye plass i Tarjeis fortelling, virker det sannsynligst at Tarjei ikke ser på seg selv som pårørende siden Karin, sykdommen og relasjonen dem imellom

vies omtrent ingen plass i hans fortelling. Hva gjør at vi likevel kan kalle han det? Som nevnt tidligere definerer jeg en pårørende som et menneske som er i nær relasjon til en som er syk, og som påvirkes av det i ulik grad. At jeg leser Tarjeis fortelling som en pårørendefortelling, og dermed regner Tarjei som pårørende til Karins sykdom, kommer ikke av at han viser omsorg overfor Karin. Selv om Nesby kobler pårørende- og omsorgsbegrepene sammen, mener jeg som nevnt tidligere at man også kan være pårørende uten å nødvendigvis vise omsorg overfor den syke, særlig om man er et barn, slik Tarjei er. Grunnen til at jeg mener Tarjei kan regnes som pårørende kommer derimot av at Karin har vist manglende omsorg overfor Tarjei, og at han på den måten har blitt påvirket av morens sykdom. Dette skal vi se nærmere på nå.

Vi får altså et godt innblikk i relasjonen mellom Tarjei og Hallvard, da det er denne foreldrerelasjonen Tarjei er seg mest bevisst, og det er den som tar mest eksplisitt plass i livet til Tarjei og i fortellingen hans. I kontrast til plassen Hallvard tar, tar Karin nesten ingen plass, til tross for at morsrelasjonen er en relasjon som mange løfter frem som helt grunnleggende. De gangene moren har en rolle er det som regel bare i form av kommentarer fra hennes side, eller gjennom andre. For eksempel holder Hallvard en tale til Tarjei når han er ferdig på videregående, hvor han snakker på vegne av seg selv og Karin. I denne talen forteller han om at de har snakket om at Tarjei har blitt så stor, at de er stolt av han, og at de kommer til å savne ham nå som han skal i militæret (Flatland, 2010, s. 39). Ikke en eneste gang får vi høre at Karin selv klarer å fortelle at hun er stolt av han, eller kommer til å savne ham – alt kommer til uttrykk gjennom Hallvard. Gjennom Tarjei får vi altså ikke egentlig vite om Karin faktisk er stolt av ham eller glad i ham – for hun sier det aldri.

Gjennom fortellingen til Tarjei får vi innblikk i en følelse jeg tolker som sjalusi: Tarjei er sjalu på relasjonen Karin har til Julie, og at denne aksentuerer at Tarjei ikke selv har en god og trygg relasjon til Karin. Blant annet forteller Tarjei at «Hun [Julie] vet mer om mamma enn meg, det blir tydeligere for meg når jeg ikke bor der lenger. Hun har forstått henne og fått komme innenfor noe jeg heller ikke har forstått.» (Flatland, 2010, s. 45). Slike utsagn viser hvordan relasjonen mellom Karin og Tarjei er veldig annerledes enn relasjonen mellom Karin og Julie, og det virker som at Tarjei ønsker at han kunne hatt en tilsvarende god og trygg relasjon til moren. I fortellingen til Tarjei kommer dette frem flere ganger, blant annet når Karin tar med Julie på jentetur til Kanariøyene, hvor Tarjei får lyst til å skrike at han også vil være med – i stedet for å være med faren på guttetur på jakt (Flatland, 2010, s. 26).

Karins manglende omsorg blir også tydelig når vi ser hvordan Julie har tatt på seg et omsorgsansvar overfor Tarjei. Dette kommer mer eksplisitt frem i Karins fortelling, ved at vi gjennom Karin får vite at Julie må ta de oppgavene og den rollen som hun selv ikke klarer, slik jeg viste ovenfor. Samtidig aner vi konturene av dette også i Tarjeis fortelling, hvor vi får innblikk i små hendelser som henter om det. Blant annet får Tarjei barneboken Julie leste nattaftellinger fra i julegave av Julie, hvor han blir veldig rørt, for Julie leste høyt for han hver kveld i evigheter (Flatland, 2010, s. 32). Å lese nattaftellinger er en typisk oppgave for en forelder, og ikke et søsken. I tillegg ser vi flere episoder hvor Julie trøster Tarjei når han er lei seg for at oksene skal sendes på slakt. Selv om det ikke kommer like eksplisitt frem i Tarjeis fortelling som det gjør i Karins, blir det altså også tydelig når vi leser Tarjeis fortelling at Julie har gått inn i en omsorgsrolle der hun har tatt noen av mors oppgaver.

Gjennom de få gangene vi hører om Karin, eller hvor hun og Tarjei har interaksjoner, blir det tydelig at Tarjei er usikker og noe ukomfortabel rundt moren, og det er først mot slutten av fortellingen hans, altså når han snart skal reise til Afghanistan, at Tarjei føler seg sett og ivaretatt av Karin. Selv om Tarjei i liten grad har vært klar over betydningen av morens fravær, er det tydelig at han legger merke til omslaget:

Redd for å bryte eller sette spørsmålstegn ved den skjøre kontakten vi har etablert. Og helt siden jeg kom hjem i begynnelsen av juli, har hun vært tilstede på en måte hun ikke har vært før. For meg. Og hun stryker meg over håret. Sier navnet mitt, gjentar det. Og jeg føler meg liten på en god måte, ivaretatt og sett. (Flatland, 2010, s. 52)

Likevel varer ikke denne følelsen lenge, for når Karin konfronterer Tarjei et par dager før han skal reise til Afghanistan, utløser det et raseri i Tarjei, for Tarjei har gått hele barndommen uten å føle seg ivaretatt og sett av moren, og uten at de egentlig har snakket sammen og hatt en relasjon:

Hun har ikke sagt så mye til meg så lenge jeg kan huske. Ikke noe som bare handlet om *meg*. At hun *skjønner* meg. Jeg blir svimmel, hun har sett rett igjennom meg og sett ting jeg ikke har skjønt selv. Hun har sett meg hele tiden, og jeg blir rasende fordi hun ikke har sagt noe. Et vilt raseri skyller gjennom kroppen, jeg roper et eller annet. Mamma rykker til, overrasket over reaksjonen min. Hun har skjønt alt bortsett fra det viktigste: hun har skjønt meg uavhengig av seg selv. (Flatland, 2010, s. 53–54)

For Tarjei blir ikke dette et praktisk vendepunkt, for han ombestemmer seg ikke, han drar likevel til Afghanistan, men det endrer hele hans syn på moren, på seg selv, og på relasjonen mellom dem. Det er akkurat som han skjønner hvor viktig det har vært for han gjennom oppveksten å bli

sett, forstått og ivaretatt av Karin, selv om han frem til da ikke har skjønt det (han har som jeg har vist bare tenkt på faren, jaktepisoden osv.), men akkurat da virker det som at det demrer for han. I utdraget ser vi at Tarjei blir rasende fordi han forstår at Karin faktisk har hatt mulighet til å forstå han hele tiden, men hvor hun ikke har villet eller klart å vise det. Det virker som sviket for Tarjeis del handler om at Karin egentlig har sett han hele tiden, hun har forstått han, men hun har ikke gjort noe med det, og nå er det for sent. Dette blir stående som et vendepunkt for Tarjei, og det er med på å tydeliggjøre hvor stor og viktig rolle den fraværende Karin faktisk har hatt.

Etter konfrontasjonen mellom Karin og Tarjei demrer det ikke bare for Tarjei selv, men også for leseren hvor viktig rolle Karin faktisk har hatt. Dette kommer tydeligst frem på slutten av Tarjeis fortelling, hvor vi ser en liten endring i sirkelkomposisjonen. Tarjeis fortelling starter og slutter med samme avsnitt, men i sluttavsnittet ser vi tilstedeværelsen av Karins stemme hos Tarjei: «Bare sov du, Tarjei, hvisker mamma i øret hans.» (Flatland, 2010, s. 55), etter at han, Kristian og Trygve har kjørt på en veibombe i Afghanistan. Karins stemme er altså det siste Tarjei hører før han dør, til tross for at det har vært Julie og Hallvard som har hatt omsorgsrollene overfor ham. Dette gir oss en forståelse av at Tarjeis relasjon til Karin faktisk har hatt stor betydning for ham, og at sykdommen til Karin har påvirket denne relasjonen, slik at hun ikke har klart å vise omsorg og kjærlighet slik hun skulle. At morens stemme blir stående som det aller siste i fortellingen til Tarjei, som en vesentlig endring i sirkelkomposisjonen, tydeliggjør hvor stor rolle Karin har hatt, men også at dette er noe Tarjei, og leseren, først forstår mot slutten av Tarjeis fortelling og liv – det bygger seg opp gjennom hele fortellingen hans. Her ser vi en tydelig strategisk sammenheng mellom innholdet (fortellingen), og selve strukturen med innholdsendringen som formgrep i sirkelkomposisjonen.

Alle disse hendelsene fra Tarjeis fortelling er med på å illustrere hvordan Karins fravær og avstand til Tarjei (på grunn av fødselsdepresjonen hun fikk da hun fødte Tarjei) påvirker han (i stor grad negativt) gjennom livet, og han kan derfor regnes som pårørende til morens sykdom i den forstand at han har blitt påvirket av sykdommen til en nærstående. Det er tydelig at det er vanskelig for han å forholde seg til moren, og at han ikke har fått den kjærligheten og omsorgen han trenger, hvor han ikke har følt seg sett og ivaretatt av moren. Det blir derfor tydelig at denne relasjonen, eller snarere den manglende relasjonen og kommunikasjonen, er en vesentlig faktor til hvorfor Tarjei må dra. At Karin faktisk begynner å vise omsorg og kjærlighet overfor Tarjei

mot slutten av fortellingen hans er ikke nok til at han vil bli. Diskrepansen blir for stor, og Tarjei reagerer med sinne og avstand når moren endelig tar initiativ til nærhet.

I Tarjeis fortelling er det altså mange faktorer som påvirker hans veivalg, både hans eksplisitt vanskelige relasjon til faren på grunn av presset om å ta over gården, jaktepisoden med vådeskuddet og hemmeligheten, sjalusien overfor relasjonen Julie har til Karin osv., som gjør at han føler at han virkelig må dra fra hjembygda, og at han må bryte fullstendig med alt. Karins fødselsdepresjon og effekten av denne på relasjonen mellom Karin og Tarjei, er imidlertid også en viktig faktor til hvorfor Tarjei drar, men denne faktoren kommer tydeligst frem når man leser fortellingene deres i sammenheng. Så hva skjer når vi sier at fortellingene er del av en større helhet, og når vi leser dem opp mot hverandre og ser dem i sammenheng?

3.3 Karins og Tarjeis fortellinger sett i sammenheng

Siden Flatland har inkludert både Karins og Tarjeis fortellinger, i tillegg til Jon Olavs og Trygves fortellinger, er det tydelig at hun ønsker at vi skal lese *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* som en helhet, og at vi da skal se alle fortellingene i sammenheng med hverandre. Dette tydeliggjøres også ved at både Tarjeis og Trygves fortellinger har sirkelkomposisjon, altså at de begynner og slutter på nesten samme sted – slik jeg har vist at Tarjeis fortelling begynner og slutter på samme måte, med unntak av at Karins stemme dukker opp i slutten: «Bare sov du, Tarjei, hvisker mamma i øret hans.» (Flatland, 2010, s. 55). Denne komposisjonen, som jeg har argumentert for at er et strategisk formgrep fra Flatlands side, henter om at Karin blir viktigere og viktigere gjennom fortellingen, og gjennom livet til Tarjei. Det tydeliggjøres når hun mot slutten får mer plass enn tidligere, og særlig fordi hun ikke er del av åpningsscenen i Tarjeis fortelling, men er der i sluttscenen som det aller siste Tarjei tenker på. Jeg har argumentert for at Karin og hennes barseldepresjon er en av faktorene som gjør at Tarjei drar, og at det påvirker hans veivalg. Det understrekes av at dødsscenen er det som innleder og avslutter fortellingen til Tarjei, med kun morens stemme som endring: stemmen hennes er det siste Tarjei hører og tenker på. Selv om Karin ikke har fremstått som viktig for Tarjei gjennom fortellingen hans, blir det veldig tydelig at det tross alt har hatt og har noe å si, og at underbevisstheten sparker inn i siste øyeblikk.

Når man leser Karins og Tarjeis fortellinger sammen, som en slags felles historie, får den også en tydelig kurve, med et felles vendepunkt, det vil si samtalen, eller konfrontasjonen, som skjer mellom dem like før Tarjei skal reise til Afghanistan. Selv om denne samtalen ikke er et

praktisk vendepunkt for Tarjei, slik jeg viste ovenfor, blir den likevel stående som et vendepunkt for både Karin og Tarjei, og som en viktig scene hvor stillheten mellom dem endelig er over (selv om de ikke snakker om fødselsdepresjonen), og hvor de får en relasjon de aldri har hatt før. Ved å sammenligne fortellingene ser vi at de er oppbygd på liknende måte, hvor begge fortellingene bygger seg opp til denne konfrontasjonen, dette vendepunktet. I Tarjeis fortelling er det slik jeg har vist, først bare fokus på Tarjei og på andre hendelser og relasjoner, inntil samtalen med Karin, og hvor stemmen til Karin er det siste Tarjei hører før han dør, og det siste i hele hans fortelling. Her ser vi hvordan teksten bygger seg opp til at vi skal skjønne mer og mer om hvor viktig Karin egentlig er for Tarjei, og for at han må dra. På tilsvarende måte ser vi hvordan Karins fortelling er gjennomsyret av brutale skildringer og vanskelige følelser knyttet til Tarjei, før det plutselig slipper taket mot slutten av fortellingen, hvor vi endelig ser at Karin er glad i Tarjei, og redd for å miste ham. Sirkelkomposisjonen i Tarjeis fortelling, med en variasjon som utvikler seg, fremstår som et viktig formgrep fra Flatlands side, som får betydning innholdsmessig, hvor vi ser at Karin ikke har en stor rolle i starten av Tarjeis fortelling, men at det bygger seg opp til konfrontasjonen, hvor det blir tydelig hvor viktig Karin egentlig er, og at dette faktisk er en av de viktigste faktorene til at Tarjei drar til Afghanistan.

Siden romanen skal leses som en helhet skal Karins fødselsdepresjon derfor ha betydning, og romanen viser hvordan fødselsdepresjonen får betydning for Tarjei, og dermed blir en faktor til hvorfor han må dra og bryte med alt. Fødselsdepresjonen som faktor er i motsetning til de andre faktorene jeg har sett på ovenfor ikke like tydelig og eksplisitt til stede i Tarjeis fortelling – nettopp fordi Tarjei snakker og tenker så lite på moren og relasjonen dem imellom – den er der som et tomrom, en mangel. Vi ser hvordan Tarjei har så lite å hekte fødselsdepresjonen på at han ikke klarer å gjøre det til en del av sin egen selvforståelse og selvfortelling: Tarjei klarer ikke å knytte det til noen hendelser eller peke på noe spesifikt som har skjedd, utenom småting som at Karin har dratt på jentetur med Julie, uten å inkludere Tarjei (Flatland, 2010, s. 26). Tarjei kjenner åpenbart effekten av fødselsdepresjonen til Karin, men da i form av et fravær, et savn, noe han er misunnelig på, noe han kunne ønsket seg osv. Denne effekten blir (plutselig) tydelig for Tarjei gjennom konfrontasjonen hvor Karin prøver å stoppe han fra å reise til Afghanistan, slik jeg viste ovenfor, fordi det her blir tydelig at Karin endelig ser ham, bryr seg og er redd siden han skal dra til Afghanistan.

Som vist ovenfor er det stor kontrast mellom hvor stor plass Karin har, sammenlignet med hvor stor plass Hallvard har i Tarjeis fortelling, og i hans liv, og det gir en følelse av at Karin er svært distansert og fraværende i Tarjeis liv – til tross for at hun er moren hans. Tarjei føler altså effekten av fødselsdepresjonen til Karin, i form av fravær, savn osv., men det er først i Karins fortelling vi får innsyn i årsaken, som er usynlig i Tarjeis fortelling. Det er derfor først når vi ser fortellingene til Karin og Tarjei i sammenheng med hverandre at det blir tydelig hva som har gått galt i relasjonen mellom dem. Som nevnt ovenfor vies Karin nesten ingen plass i Tarjeis fortelling, det er nesten ingen dialog mellom dem, og Karin er generelt fraværende i Tarjeis livsfortelling. Vi får som sagt ingen forklaring på hvorfor det er slik gjennom Tarjei, og det virker som at Tarjei ikke selv vet hvorfor han har en slik relasjon til moren. Ved å sette Karins fortelling i sammenheng med dette får vi den forklaringen Tarjei ikke selv har, og vi forstår at Karins fravær og manglende dialog med Tarjei kommer av fødselsdepresjonen hun har hatt, og som har gjort det vanskelig for henne å være til stede i Tarjeis liv. Gjentatte ganger får vi innblikk i Karins indre, hvor det blir tydelig at hun synes det er vanskelig å være nær Tarjei, og hvor hun også etter hvert ikke synes hun har rett til å blande seg – slik vi ser når hun vil snakke med Tarjei for å prøve å stoppe han fra å dra til Afghanistan (Flatland, 2010, s. 127). Gjennom Karin, og også delvis gjennom perspektivet til Ragnhild (som vi får via Karin), får vi dermed en forklaring, hvor det blir tydelig at problemet i relasjonen mellom Karin og Tarjei bunner i fødselsdepresjonen hennes.

Når man leser Tarjeis fortelling separert fra Karins, er det altså ikke veldig tydelig at fødselsdepresjonen og den skadde relasjonen mellom Karin og Tarjei er en avgjørende faktor – da er det heller andre faktorer, som relasjonen til faren, presset om å ta over gården, jaktepisoden og hemmeligheten osv., som har størst betydning, i hvert fall eksplisitt. Når man derimot setter Karins fortelling opp mot Tarjeis, og leser Tarjeis fortelling med utgangspunkt i hva som har kommet frem i Karins fortelling, innbys vi til å fylle tomrommene og besvare spørsmålene som dukker opp i Tarjeis fortelling med konsekvensene av fødselsdepresjonen. Når vi ser fortellingene i sammenheng, og setter dem opp mot hverandre, kan vi altså bruke Karins fortelling til å fylle tomrommene i Tarjeis fortelling og forstå beveggrunnene hans på en annen måte – kanskje til og med på en annen måte enn han selv kan forstå sine egne handlinger, siden han ikke har den informasjonen vi lesere har. Romanen viser på den måten også hvordan noe kan få betydning for oss og for livet vårt, uten at man selv faktisk kjenner fortellingen eller klarer å

knytte den til hendelser i eget liv – slik Karins fødselsdepresjon har for Tarjei og hans liv. Slik utvider romanen vår forståelse av hvem som er pårørende og hva en slik relasjon kan innebære: at det kan handle om å være berørt av noe som skjer med en annen, selv når det er uklart for en selv hva dette er.

Gjennom Tarjei får vi, som vist, innblikk i flere situasjoner hvor det er Julie som har fungert som omsorgsperson for ham, men vi får ikke innblikk i hvorfor det er slik. Gjennom Karin kommer det eksplisitt frem at Julie (og Hallvard) har måttet ta over omsorgsrollen overfor Tarjei, siden Karin ikke har klart det på grunn av fødselsdepresjonen. Vi får altså en forklaring gjennom Karin på hvorfor relasjonen mellom Tarjei og Julie har blitt som den har blitt – som Tarjei ikke er klar over selv, i hvert fall ikke så vi får vite det. Siden dette ikke kommer eksplisitt frem i Tarjeis fortelling må man inn å tolke det, og skjønne at Julies rolle er en omsorgsrolle. Når man leser Karins fortelling (hvor dette kommer eksplisitt frem) og Tarjeis fortelling sammen fungerer altså Karins fortelling forklarende for relasjonen mellom Tarjei og Julie. I tillegg får vi gjennom Tarjei en forståelse av at Julie forstår Karin mye bedre enn han selv gjør, og ofte virker det som at Tarjei ikke føler seg sett eller forstått av Karin. Ved å lese Karins fortelling, og dermed vite at Karin sliter med fødselsdepresjon, er det lett å forstå at denne nære relasjonen mellom Karin og Julie kommer av at Karin ikke ble rammet av fødselsdepresjon da hun fødte Julie, og at hun dermed ikke har et komplisert forhold til henne, slik som hun har til Tarjei. Vi bruker altså også her informasjon fra Karins fortelling til å forklare det som ikke kommer tydelig frem i Tarjeis fortelling. At dette ikke er like eksplisitt i Tarjeis fortelling som det er i Karins, gjør at teksten i seg selv viser hva som er forskjellen på Karins og Tarjeis fortellinger, men også hvordan de samtidig tangerer de samme motivene og temaene, men på veldig ulike måter.

Som jeg nevnte i introduksjonen til dette kapittelet, er det ikke tilfeldig at Karins fortelling er plassert etter Tarjeis, og at Jon Olavs fortelling kommer mellom. At Jon Olavs fortelling er plassert mellom Tarjeis og Karins bidrar også til inntrykket av avstanden mellom mor og sønn. Dersom Karins fortelling hadde kommet før Tarjeis fortelling hadde man nok i større grad fylt inn Karins fortelling i Tarjeis fortelling allerede fra start. Da hadde man i mindre grad viet alle de andre faktorene i Tarjeis fortelling plass og tid, og det hadde vært enklere å trekke frem fødselsdepresjonen som en tydelig og eksplisitt faktor, samt lese pårørendetematikken inn i Tarjeis fortelling. I tillegg hadde Tarjeis fortelling i større grad blitt stående som en utskrivning fra Karins fortelling, hvor Tarjei hadde skrevet seg ut fra Karins

fortelling og på den måten frigjort seg – slik Nesby poengterer at pårørendetekster ofte har i oppgave å gjøre (Nesby, 2023, s. 226). Siden Tarjeis fortelling er plassert før Karins, blir Tarjeis fortelling i stedet stående som en selvstendig fortelling, hvor Karins fortelling og fødselsdepresjonen ennå ikke har noen sterk innflytelse eller eksplisitt plass. Den strategiske plasseringen av alle fortellingene påvirker altså måten vi tolker særlig Tarjeis fortelling på, og den gir oss en mulighet til å lese Tarjeis fortelling på to måter – som selvstendig uten påvirkning fra Karins fortelling, men også som en pårørende fortelling hvor Karins fødselsdepresjon tar plass og påvirker veivalgene til Tarjei.

Sammenhengen mellom de to fortellingene forsterkes av tid, helt frem til sluttsamtalen mellom Karin og Tarjei, som blir stående som et vendepunkt hvor vi skjønner at det kanskje heller er morsrelasjonen som er avgjørende for Tarjei når han drar, heller enn det er farsrelasjonen, presset om å ta over gården osv. Når man setter fortellingene til Karin og Tarjei opp mot hverandre, fungerer Karins fortelling som en forklaring på alt vi aner, men som vi ikke får bekreftet eller forklart gjennom Tarjei. Det er altså først når vi ser fortellingene i sammenheng at vi virkelig forstår hele fortellingen til Tarjei – altså at fødselsdepresjonen og relasjonen mellom Karin og Tarjei også er en faktor til hvorfor Tarjei må dra og bryte med alt.

Dersom Karins fortelling ikke hadde vært inkludert i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* er det vanskelig å se for seg at vi kunne lest Tarjeis fortelling som en pårørende fortelling – nettopp fordi vi ikke hadde fått bekreftet at Karin har slitt med fødselsdepresjon opp gjennom barndommen til Tarjei. Siden fødselsdepresjonen ikke vies noe plass, og ikke kommer frem eksplisitt i Tarjeis fortelling, hadde det vært vanskelig å konkludere med at Tarjei er pårørende, for dette er en relasjonell rolle, som vi bare trer inn i når noe skjer med en annen. I tillegg hadde det vært vanskelig å se hvor mye fødselsdepresjonen til Karin faktisk har hatt å si for Tarjei, og dermed hadde det vært vanskelig å se at også dette er en faktor til at Tarjei vil dra. Likevel vil jeg argumentere for at det ligger hint i Tarjeis fortelling, som vi kunne fått øye på også uten å lese Karins fortelling. Gjennom å analysere det usagte og fortiede, Karins fravær i Tarjeis fortelling, og forskjellen på relasjonen mellom Karin og Julie og Karin og Tarjei, blir det tydelig at ikke alt er som det skal, og dersom man som leser har kunnskap om, eller erfaring med fødselsdepresjon, er dette kanskje noe man aner, også uten å lese Karins fortelling.

Ved å sette Tarjeis fortelling opp mot Karins er det ikke bare Tarjeis fortelling som kan utvides og situeres på nye måter, også Karins forståelse av sin egen sykdomsfortelling kan

utfordres av Tarjeis fortelling. Det at Karins fortelling blir så tydelig knyttet til Tarjei (at fødselsdepresjonen blir en forklarende kraft) skjer i hennes fortelling fordi det er hennes fortelling: når vi leser Tarjeis og de andres fortellinger, blir det tydelig at de tenker andre ting om situasjonen. Det kan bidra til at leseren ser at ens egen fortelling som kan vokse seg så stor (slik den gjør hos Karin), hvor man kan gi seg selv så mye skyld, aldri er hele sannheten. Vi ser hvor utrolig stor og altoppslukende fødselsdepresjonen har vært for Karin, men hvor lite Tarjei faktisk har tenkt på den – altså har fødselsdepresjonen kanskje ikke hatt så mye å si for Tarjei som det Karin tror og føler. Gjennomgående i fortellingen til Tarjei ser vi at han må flykte fra noe, men han gir aldri en forklaring på hva det er han må flykte fra, og det virker heller ikke som han forstår det selv (Flatland, 2010, s. 27). Når vi leser fortellingen til Karin kommer det frem at hun er redd for at dette «noe» Tarjei må flykte fra er henne selv, eller at det er på grunn av henne (Flatland, 2010, s. 126). Selv om Tarjei ikke er bevisst på det, betyr det ikke at det ikke har betydning for Tarjei og hans liv. Det blir, som jeg har vist, tydelig at relasjonen til moren har en betydning for ham, siden det er morens stemme Tarjei hører i dødsscenen. Selv om det kan virke som dette ikke er den største faktoren i Tarjeis liv, siden den vies så lite plass gjennom fortellingen, og selv om det er helt altoppslukende for Karin i hennes liv og hennes selvforståelse, mener jeg at romanen viser at dette faktisk er en større faktor enn Tarjei selv vet og er klar over, i og med at moren har en så stor rolle på slutten av fortellingen hans. Dette kan vise hvordan andre mennesker gjerne ikke legger like mye merke til det som er så altoppslukende for en selv, slik fødselsdepresjonen er for Karin, og hvordan man selv kanskje ikke er helt bevisst på hva som har påvirket eget liv og egne veivalg mye, slik det er for Tarjei.

Det at andre mennesker ofte ikke legger like mye merke til det som er så altoppslukende for en selv, ser vi også i de andre fortellingene i romanen. I Trygves fortelling fremstår Tarjei som en stille og innelukket person som vil dra fra bygda, men det virker ikke som Trygve klarer å forstå at Tarjei sliter:

Eg har prøvd å spørje Tarjei kvifor han vil vekk. Han svarar aldri, blir bare sur og ser dumt på meg. Viss eg ikkje skjønner det er det ikkje vits i å forklare, seier han. Kva er det her? Ingenting! seier han. Det er faen meg aldri noko som skjer, aldri nokon som gidd å gjere ein drit, seier han. Eg skjønner ikkje kva han meiner, det skjer mykje – men Tarjei vil aldri vere med. Er ikkje med i idrettslaget, blir sjeldan med på ungdomskveldane, gidd ikkje gå på ski, gidd ingenting. Han vil bare sitje heime og sjå i veggen, seier eg til pappa av og til. Ja, ja, han er ein rar skrue, han Tarjei, seier pappa. Kanskje han ikkje har det så lett, seier mamma. Eg seier ingenting, men det er det dummaste eg har høyr. Tarjei er høg og sterk, er kjempepopulær; det står namnet hans inni eit hjarte på jentedoen – både på barneskulen og ungdomsskulen, og han er flink i alt han gjer. Er det

nokon som har det vanskeleg, så er det i alle fall ikkje Tarjei. På ein måte er eg sint på han fordi alt er så lett for han, og han bare klagar. På ein annan måte kan eg ikkje anna enn å beundre han, ville vere *med* han. Imponere han, få innpass og bekreftelse. (Flatland, 2010, s. 139–140)

For Trygve virker det altså som at Tarjei ikke har det vanskelig i det hele tatt, derimot virker det for Trygve som at Tarjei har det lett. I Tarjeis fortelling får vi, som jeg har vist, innsikt i mange ulike hendelser og relasjoner som er vanskelige for ham, og jeg vil nok si meg enig med moren til Trygve om at Tarjei kanskje ikke har det så lett. Likevel er altså dette noe en av Tarjeis nære venner ikke klarer å se, og det viser igjen hvordan andre ikke legger så mye merke til det som er altopplukende og viktig for en selv. Dette er også enda et eksempel på hvor mye som er fortiet i denne romanen, for Tarjei forteller aldri noe til vennene om hvordan han har det, verken når det gjelder jaktepisoden, presset om å ta over gården, eller relasjonene til foreldrene. Hvordan Tarjei faktisk har det er altså fortiet i livet hans (akkurat som det også er fortiet i Karins liv), for det er noe han ikke snakker med familien om, og det er dermed også noe han heller ikke klarer å dele med vennene sine.

I tillegg får romanen frem at alle personene vi møter har en stor hemmelighet: Tarjei og jaktepisoden, Jon Olav og Sigurds hemmelighet (Sigurd er homofil og elsker Trygve), innsyn i Sigurds fortelling gjennom Trygve etterpå, Trygve og homofili, og selvfølgelig Karin og fødselsdepresjon. Hemmeligheten hver av disse har vet de nærmeste i livet som regel ikke om (den er fortiet), og i den grad noen vet om den er det som regel noen utenfor familien. For Karin er det kun Ragnhild som vet om fødselsdepresjonen, og jaktepisoden til Tarjei er noe Karin vet veldig lite om for han forteller henne i hvert fall ingenting om den, og det er heller ikke noe Trygve og resten av vennegjengen vet om. Dette kaster lys over at denne store, indre fortellingen om oss selv, som mange av oss bygger identiteten vår på, er det ikke sikkert at andre vet om, eller opplever som like vesentlig, og at i deres livsfortelling får ens egen fortelling en helt annen plass enn i eget liv – slik vi ser med både Karin og Tarjei. På denne måten viser *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* hvordan hendelser, hemmeligheter og det som er stort og altopplukende i eget liv, er knyttet til selvet, og dermed ikke nødvendigvis er like stort eller viktig for andre, selv om man kanskje tror det selv – slik det virker som Karin gjør overfor Tarjei.

Det at *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* er en kollektivroman, hvor flere ulike livsfortellinger inkluderes, gjør at vi kan sette de ulike fortellingene inn i en større sammenheng, slik jeg har gjort ovenfor. Når vi setter Karins sykdomsfortelling i sammenheng med Tarjeis

fortelling, kan vi lese og forstå hans fortelling som en pårørendefortelling. Det passer veldig godt med hva som er essensen i pårørendebegrepet, som et relasjonelt begrep. *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* viser den gjensidige avhengigheten mellom dem, hvor de beriker hverandre, hvor man får en helt annen forståelse av hva som har skjedd i Tarjeis liv når man leser begge fortellinger sammen. Fortellingene deres kan da situeres på nye måter, slik at vi kan se nye ting i hver av fortellingene. Hver av fortellingene deres kaster nytt lys over fødselsdepresjonen, og utfordrer, utvider og forklarer dermed den andres fortelling. Dette er noe vi ikke hadde kunnet gjort dersom *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* ikke hadde vært en kollektivroman som både hadde inkludert et sykdomsperspektiv og et implisitt pårørendeperspektiv. Jeg mener det viser hvordan en kollektivroman innenfor patografifeltet kan være med på å utvide og berike sjangeren, som til vanlig ofte bare gir innblikk i sykdomsperspektivet, eller helt eksplisitte pårørendeperspektiv som også fokuserer på sykdommen og den syke som syk. Romanen viser hvordan psykisk sykdom påvirker relasjoner på grunnleggende vis også i de tilfellene hvor den er forsøkt skjult og fortiet.

4 Konklusjon

Slik jeg har vist gjennom analysen spiller fødselsdepresjonen og relasjonen til Tarjei en fremtredende rolle i Karins fortelling, mens Karins sykdom og relasjonen til henne knapt er eksplisitt til stede i Tarjeis fortelling. I Tarjeis fortelling ser relasjonen til moren bare ut til å være en av mange faktorer som påvirker hans valg om å dra fra bygda og til Afghanistan, slik jeg har vist, og det er dermed altså noe som opptrer lite og som jeg trekker frem og ut av fortellingen hans – i kontrast til i Karin sin fortelling hvor alt kretser rundt fødselsdepresjonen hennes. For å finne sykdoms- og pårørendeperspektivet i Tarjeis fortelling må man altså inn å fortolke (den fortiede) teksten, og fylle tomrommene ved å lese mellom linjene.

I tillegg til at Tarjeis fortelling utvides og forklares når man ser Karin og Tarjeis fortellinger i sammenheng, påvirker også Tarjeis fortelling Karins. Når vi setter Karins sykdomsfortelling inn i en større sammenheng, og ser fortellingen hennes i sammenheng med Tarjeis, kan vi utfordre Karins forståelse av sin egen sykdomsfortelling. Når man ser fortellingene i sammenheng kan Tarjeis fortelling være med på å situere Karins sykdomsfortelling på en ny måte, som gjør at vi kan se andre ting enn om Karins fortelling ikke hadde vært del av en større kollektiv helhet. Blant annet blir det tydelig at fødselsdepresjonen, som er altopplukende og gjennomsyrende i Karins fortelling, ikke har en så stor og eksplisitt plass i Tarjeis liv, selv om den har det i Karins liv, og selv om hun kanskje tror at den har det i Tarjeis også. Det er fordelaktig at Karins sykdomsfortelling er plassert i en kollektivroman, nettopp fordi det er med på å utvide og utfordre Karins fortelling, i tillegg til at også Tarjeis fortelling blir utvidet og forklart med utgangspunkt i Karins fortelling. Dette viser hvordan en kollektivroman, med flere fortellinger der alle personene har sine ulike livsfortellinger, som både utvider, utfordrer og forklarer andre fortellinger i samme roman, kan være berikende innenfor patografifeltet. En slik kollektivroman innenfor fagfeltet gjør at vi kan få nye perspektiver i fortellinger som virker å handle om helt andre ting.

I innledningen min poengterte jeg at noe av det som er spesielt i denne romanen er at sykdommen til Karin er fortiet for alle, utenom overfor Ragnhild, og at det får store konsekvenser for Tarjei, og for relasjonen mellom dem. En patografi som faktisk er skrevet som en patografi, i henhold til Hawkins' patografidefinisjon, vil ikke kunne vise at sykdommen er fortiet fordi den hadde vært en selvbiografi hvor fortelleren skriver om noens sykdom (og man kan ikke skrive om noens sykdom uten å vite at de er syke). Den fortiede prosessen, den

tabubelagte sykdommen, kan derfor ikke fremstilles i en tradisjonell patografi, for da er sykdommen per definisjon ikke lenger fortiet og tabubelagt. I en roman som er løst som en kollektivroman, hvor vi får se Tarjeis fortelling om det Tarjei ikke vet om, kan vi se hvordan psykisk sykdom kan påvirke relasjoner helt grunnleggende, også når de er fortiet. Dette viser hvordan den skjønnlitterære romanen skiller seg fra (selv-)biografiske patografier, og det er et argument for at kollektivromanen er berikende for sjangeren, og at det vil være en styrke om også fiksjonelle bøker kan inkluderes i patografifeltet.

Som jeg nevnte innledningsvis trekker romanen frem et tema vi ikke snakker så mye om, og som fortsatt er tabubelagt i dagens samfunn – psykisk uhelse og fødselsdepresjon. I masteroppgaven min har jeg hatt fokus på Karins sykdomsfortelling og Tarjeis (pårørende)fortelling, og det ufortalte plass i disse. I romanen handler dette ufortalte i stor grad om fødselsdepresjonen til Karin, slik jeg har vist, men det som gjør denne tematikken spesiell i *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, er at den samtidig også er delvis skjult i romanen selv. Det er litt av det fine, og som gjør at jeg mener at min masteroppgave trengs, for det er ikke en roman som sier «når en mor har fødselsdepresjon reiser barnet i krigen og dør». Derimot fremstilles fødselsdepresjonen, og relasjonen mellom Karin og Tarjei, som en av mange faktorer til hvorfor sønnen velger å dra, slik jeg har vist i analysen ovenfor, og det legges vel så mye vekt på konsekvenser av tabu og fortielse. Romanen viser frem at fødselsdepresjonen er tabubelagt ved å la den være tabubelagt i romanen selv, og leseren må grave det frem som fortolker. Dette er altså ikke en roman som sier i klartekst at «vi må ha mer åpenhet om fødselsdepresjon», men ved å vise frem hvor lite åpenhet det er i familien til Karin og Tarjei, mellom Tarjei og vennene, og mellom de andre i bygda, og hvor store konsekvenser det kan få, sier den det kanskje likevel. Det å ikke snakke om hvordan man har det inni seg, og samtidig unnlate å pleie sine mellommenneskelige relasjoner, kan påvirke et menneske og dets relasjoner gjennom lang tid – kanskje hele livet. I min lesning av *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* blir Karins sykdom og konsekvensene av den en av grunnene til at Tarjei velger å verve seg til militæret og dra til Afghanistan. Det er kanskje brutalt å si det så direkte (fødselsdepresjon kan få sønnen din til å dø), men det er viktig å poengtere at en ubehandlet fødselsdepresjon kan være med på å forme relasjoner som kan gjøre det vanskelig for dem som rammes av den, å få en god relasjon senere, og at det kan påvirke veivalg i livet – slik romanen viser. Det at *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* er en kollektivroman hvor vi får muligheten til å sette en sykdomsfortelling inn i en større

sammenheng og helhet, og da særlig i sammenheng med en pårørendefortelling, gjør at vi kan få denne innsikten, og se hvordan en fortiet og tabubelagt fødselsdepresjon kan påvirke mellommenneskelige relasjoner, men også påvirke hvert enkelt menneskes liv.

5 Relevans for virket som lektor

Selv om masteroppgaven min er en litteraturvitenskapelig analyse, vil den også kunne ha en relevans for lektoryrket. Ved å bruke og lese *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* i skolen vil man som lærer forhåpentligvis kunne utvikle empatien og aksepten hos elevene, slik Martha Nussbaum poengterer i *Litteraturens etikk – følelser og forestillingsevne* at litteraturen kan gjøre (Nussbaum, 2016, s. 25–26). Som nevnt er også Nesby inne på dette med at litteratur, da i form av patografier, kan utvikle empati og danning hos leserne. Patografier har blitt brukt mye i utdanning av helsepersonell, fordi lesning av patografier kan bidra til å vekke empati og danning, slik at leseren får mer forståelse for og økt bevissthet for andres liv, slik at de vil bli flinkere til å kommunisere med pasienter eller med dem i nær relasjon til pasienten (Nesby, 2021, s. 12–13). Dette kan man overføre til skolen. Elever i grunnskolen vil ikke ha akkurat den samme nytteverdien av å lese patografier som det for eksempel medisinstudenter vil kunne ha, men jeg vil likevel argumentere for at grunntanken handler om det samme: leseren kan utvikle empati, samt enklere forstå og sette seg inn i livssituasjonen til andre mennesker, da både pasienten (i dette tilfelle Karin), men også til de pårørende (i dette tilfelle Tarjei). Også for meg som lærer kan det å lese romaner som *Bli hvis du kan. Reis hvis du må* være utviklende, ved at jeg blir bevisst på at det kan være forhold, som for eksempel familiedynamikk, som påvirker en elev også uten at eleven er klar over det selv. Dette kan hjelpe meg i møte med elever og foresatte. At elevene får lese, jobbe med, og snakke åpent og ærlig om litteratur som skildrer tabubelagt tematikk som fødselsdepresjon, samt følelser på en så brutal og ærlig måte, bidrar til at elevene utvikler og stimulerer sine empatiske ferdigheter, slik at de får utvidet sin egen forståelse, bevissthet og aksept overfor mennesker i en lignende livssituasjon som den Karin og Tarjei står i. I tillegg kan en bli mer klar over at vi ikke nødvendigvis vet selv hva som plager oss (slik vi ser er tilfellet med Tarjei) og andre, og det kan være en fin inngang til å utforske eget og andres liv nærmere. Lesningen av patografier og curografier kan i tillegg bidra til at det blir enklere for elevene å snakke om tematikk knyttet til psykisk sykdom (og særlig fødselsdepresjon), slik at det blir mindre tabubelagt å snakke om for dem – for det er det nok fortsatt i dagens samfunn. Dette kan igjen bidra til økt åpenhet, som vil ha en positiv virkning på elevenes egne liv, både her og nå, men også i fremtiden. Gjennom å integrere dette leseperspektivet i skolen, kan jeg bidra til at elevene opparbeider kompetanse innenfor det tverrfaglige tema folkehelse og livsmestring fra overordnet del i læreplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 13).

Litteratur

- Birkenes, I. (2018). *Romanlesing i ungdomsskolen: Ein kvalitativ studie av seks 10. klassingar sine lesningar av romanen Bli hvis du kan. Reis hvis du må (2010) av Helga Flatland*. [Masteroppgave, Universitetet i Bergen]. <https://bora.uib.no/bora-xmloi/bitstream/handle/1956/18927/master-%20thesis.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Flatland, H. (2010). *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*. Aschehoug.
- Frank, A. W. (1995). *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*. (2.utg.). The University of Chicago Press.
- Hawkins, A. H. (1984). Two Pathographies. A Study in Illness and Literature. *Journal of Medicine and Philosophy*, 9(3), 231–52. <https://doi.org/10.1093/jmp/9.3.231>
- Hawkins, A. H. (1999). *Reconstructing Illness. Studies in Pathographies* (2.utg.). Purdue University.
- Iser, W. (1972). The Reading Process: A Phenomenological Approach. *New Literary History*, 3(2), 279–299. <https://doi.org/10.2307/468316>
- Johnsrud, A. (2011). ”En politisk roman som ikke er politisk”: Intertekstuelle referanser og samfunnsdiskurser i Helga Flatlands *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*. [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26438/johnsrud_masteroppgave.pdf
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsippet for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>
- Nesby, L. H. (2019). Patografien som genre og funksjon. *Edda*, 106(1), 54–68. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2019-01-05>
- Nesby, L. H. (2021). *Sinne, samhold og kjendiser: Sykdomsskildringer i skandinavisk samtidslitteratur*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget). <https://doi.org/10.18261/9788215045122-2021>
- Nesby, L. H. (2023). Curografi. Innflytelse og løsrivelse i pårørendefortellingen som genre og i Hanne Ørstaviks *ti amo* (2020). I N. Simonhjell & B. Jager (Red.), *Norsk litterær årbok 2023* (s. 219–239). Samlaget.

- Nessimo, T. (2021). *Det finnes ingen fasit: En studie av sorg som tema i Helga Flatlands trilogi* Bli hvis du kan. [Bacheloroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet].
<https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2782007/no.ntnu%3ainspera%3a78557437%3a146772%2084.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ngai, S. (2007). *Ugly Feelings*. Harvard University Press.
- Nordmark, K. E. (2015). *Det finnes en helhet: Tema og form i Helga Flatlands trilogi*, Bli hvis du kan. Reis hvis du må. (2010), Alle vil hjem. Ingen vil tilbake. (2011) og Det finnes ingen helhet (2013). [Masteroppgave, Universitetet i Oslo].
<https://www.duo.uio.no/handle/10852/45076?show=full>
- Nussbaum, M. (2016). *Litteraturens etikk – følelser og forestillingsevne*. Pax forlag.
- Pedersen, B. A. S. (2019). *Didaktisk anvendelse av Helga Flatlands* Bli hvis du kan. Reis hvis du må: *En litteraturredaktisk masteroppgave*. [Masteroppgave, Universitetet i Tromsø, Norges arktiske universitet].
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/16264/thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- pårørende. (u.å.) I *Det Norske Akademis ordbok*. Hentet 11. april 2024 fra
<https://naob.no/ordbok/p%C3%A5r%C3%B8rende>
- Ramberg, I. L. (2023). ”Jag tänkte att min blick skulle kunna hålla dem kvar i ljuset”: Sara Stridsbergs *Beckomberg* (2014) som pårønderoman. *Aktualitet – Litteratur, Kultur og Medier*, 17(3), 67–80. <https://tidsskrift.dk/aktualitet/article/view/137018/181471>
- Simönhjell, N. (2020). Å fortelje eller bli fortalt: Ein analyse av Olaug Nilssens *Tung tids tale* (2017). I I. M. Lid & A. R. Solevåg (Red.), *Religiøst medborgerskap: Funksjonshemming, likeverd og menneskesyn* (s. 175–192). Cappelen Damm Akademisk.
- Simönhjell, N. (2023). «men nåken må nå gjer det»: Pårønderollen og omsorgsetiske dilemma i Olaug Nilssens *Yt etter evne, få etter behov* (2020). *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 5(1), 1–14. <https://doi.org/10.18261/njach.5.1.2>
- Warberg, S. H. (2021). Apostrofere den levende: Den pårørendes vitnemål om autisme i Olaug Nilssens *Tung tids tale*. *K&K – Kultur og Klasse*, 49(131), 59–80.
<https://doi.org/10.7146/kok.v49i131.127483>
- Warberg, S. H. & Kjørholt, I. H. (2023). Pårørendelitteratur som remedium. Helsefagligformidling og litterær estetikk i Anders N. Kvammens *Jeg husker ikke...*

Historier om demens (2021). *ELLA – utdanning, litteratur, språk*, 1(2), 1–31.

<https://doi.org/10.58215/ella.13>

